

Uddrag af Bogen

ROMS TRYLLERI

**af
H.V. Morton**

På dansk ved Flemming Boysen

Den bedste måde at lære en by at kende på er at vandre rundt i den. Ligesom alle museer er også Rom slem ved fødderne, og Roms høje er reelle nok, selv om den motorkørende næppe bemærker dem.

I den tidlige morgentime står solen lavt, berører først Roms kupler, tårne og skorstene og strømmer så ned over murene, indtil halvdelen af gaden stråler som guld, og den anden ligger i skygge. De gamle paladser ligger halvt i skyggen, halvt i solen, og de lange skygger, deres fængselslignende, tilgitrede vinduer kaster, forkortes og sammentrækkes efterhånden, som solen når højere op. På denne tid om morgenen havde jeg en følelse, af hvordan Rom må have set ud i turisters øjne for hundrede år siden, inden den blev Italiens hovedstad, og inden de snævre gader i renæssancens Rom blev kvalt af trafik og ødelagt af støj. De gamle paladser med tremmer for de nedre vinduer, deres mure af brændt siennagult og romersk rødt, med porthvælvinger der førte ind til gårde, hvor murfontæner dryppede ned i mosgroede skåle, stod, selv om de var absolut renæssance, i mørke og snævre gyder, der minder om en ældre middelalderlig verden. Dette øjeblikks stilhed og ophøjede værdighed, som vore forfædre kendte så godt, varer ikke længe. Snart kommer de første biler og motorcykler tudende og eksploderende ned af gaden.

Det er enhver italieners højeste ønske at blive drevet frem ad mekanisk vej og på den mest højlydte måde, det er muligt, og dette ønske har skabt en befolkning af pænt påklædte mænd, der sidder så adstadigt på deres maskiner, som om deres kontorstole pludselig var faldet ud på gaden med dem. Mindre anset end Vespa og Lambretta, men endnu mere støjende, er den almindelige cykel udstyret med benzinmotor. Hvad den savner i hestekraft, erstatter den med spektakel. Der er også den motoriserede ladcykel på tre hjul med en lyd som en maskingeværssalve. Med den transporterer de handlende deres varer. Det er utroligt, at en moderne hovedstad tillader sig selv at blive forvandlet til en galeanstalt. London og Paris ville ikke finde sig i Roms støj så meget som et enkelt døgn. Jeg er imidlertid kommet til den slutning, at italienerne ikke hører støjen, eller at de, hvis de hører den, nyder den. Jeg tror, at italienerne ligesom spanierne stimuleres af spektakel. Det hjælper dem til at opnå den evindelige ophidselse, de foretrækker at leve i.

Den tidlige morgensol var allerede stærk, og rullegardinerne blev trukket ned. Morgengæsterne plejer at drikke en kop kaffe stående og spise en bolle til. Atter dukker minder fra det gamle Rom op. De gamle romere spiste nøjsomt om morgenen - et bæger vin eller vand og et stykke brød - og de var parate til Forum eller til den rige mands *leve*. Gaden blev presset fuld af parkerede biler, scootere, cykler og lastvogne. Der hørtes overdådig tuden, udelukkende for selve støjens skyld.

Jeg sluttede den faste overenskomst med mig selv, at jeg ikke ville tage en sporvogn eller en taxa de første tre uger, og jeg holdt mit ord, næsten da. Jeg gik hen ad Via Condotti, der snart ville være fuld af mennesker, men nu lå tom og med skodderne stadig rullet ned for de fornemme butiksvinduer. Gaden fører over corsoen til brede, moderne veje, der går direkte ned til Tiberen. På en af dem kom jeg til et lille frugt- og grøntsagsmarked, der lå gemt bag husene og allerede var i fuldt sving. Jeg købte to ferskner og gik videre ned til Tiberen, der lå stille og lyseblå i det tidlige solskin og som flod betragtet ikke var videre imponerende.

Når jeg som dreng spillede Cassius rolle i skolen, en langt bedre rolle end den indbildte Brutus, forestillede jeg mig Tiberen som en flod, der var en del bredere end Themsen ved London Bridge, men i virkeligheden er floden en skuffelse, og det må den også have været, inden der blev anlagt kajer langs med den. Men dens navns trylleri er virkningsfuldt, og denne somtermorgen betragtede jeg den med respekt og ærbødighed. Jeg gik langs kajerne og så foran mig, på den anden side floden, Hadrians store cirkelrunde grav fra det 2. århundrede e.Kr., Castel St. Angelo, med dens barokengel øverst oppe i færd med at stikke sværdet i skeden. Det er St. Michael, der, som det fortælles, i året 1595 blev set af Gregor den Store, da han førte en procession af pestramte borgere til Peterskirken. I tre dage havde den nyvalgte pave, slæbende på et kors, ført borgerne rundt i Rom, syngende Kyrie Eleison og bedende Gud om at standse pesten. Da han gik over broen, så St. Gregorius op til Hadrians grav og så der ærkeengelen stikke et flammende sværd i skeden og vidste, at Guds vrede havde ladet sig forsone. Et eller andet sted har jeg læst, at den skik, at sige "Gud velsigne dig", når nogen nyser, en skik der er almindelig overalt i Europa, stammer fra denne tid. Man sagde, at pesten plejede at begynde med et anfald af nysen, hvorfor forskrækkede venner ved lyden af de nysende plejede at sige, "Gud velsigne dig", hvilket uden tvivl betød så meget som "Gud hjælpe dig".

Op til dette store monument fører Ponte S. Angelo, på hvis brystværn St. Peter, St. Paulus og ti yndefulde engle står. Da jeg gik over broen, så jeg op mod den mægtige rundkreds af eroderet murværk, fortæret af tiden og flænget af kanonkugler. Det er alt, hvad der er tilbage af den marmorgrav, den mægtige Hadrian havde opført til sig selv og til sin familie, den Hadrian der havde været hersker i en gylden tidsalder.

Jeg var nu nået omtrent til Peterskirken og efter nogle få hundrede meter kom jeg til den brede pompøse adgang, som den fascistiske regering har anlagt til minde om underskrivelsen af Laterantraktaten i 1929. Det var i det år, der så Rom for første gang. Den brede Via della Conciliazione var dengang en charmerende samling gamle gader, der indtil sidste øjeblik skjulte kirkens og kirkepladsens skønhed. Basilicaen rejste sig pludselig i al sin glans og storhed. Ingen vil nogensinde mere komme til at opleve Peterskirken pludselig dukke op, for nu ses den langt borte fra, liggende for enden af den utilfredsstillende, men velmente hyldest, Mussolinis arkitekter har været mestre for. Det hus, hvori Rafaels atelier stadig stod intakt, var blandt dem, der blev revet ned for at give plads for denne misforståede form for en allé.

Jeg gik over mod Peterskirken, der på denne tid af morgenen oplystes af solen, der steg op over den venstre arm af kolonnaden. Vatikanet lå midt i solskinnet, og det gjorde kirken også. Obeliskens midt på piazzaen kastede en lang, tidlig morgenskygge, fontænen til højre for mig hævede sit hvide hoved i solen, men den til venstre lå stadig i skygge. Den mægtige piazza var tom, bortset fra nogle hastende skikkelser, og der sås endnu ikke en eneste turistbil. De eneste, der steg op ad de brede trappetrin til basilicaen, var besøgende præster, der var på vej for at læse messe der. Synet af denne kirke får os alle til at føle os som provinsboere. Vi stirrer måbende på den, i hvert fald gør jeg det, hver gang jeg ser den, ligesom beboerne fra de fjerne provinser på kejsertiden må have stirret måbende på Jupiters Tempel eller Trojans Forum.

De tilsyneladende velstillede butikker for enden af gaden, hvor der sælges enten *Articoli Relegiosi* eller *Ogeti Sacri* havde endnu ikke lukket op, og jeg betragtede gennem vinduer-

ne deres udvalg af rosenkranse, medaljer, pavelige flag, modeller af Peterskirken, bronze-statuetter af apostlene, hvide statuetter af St. Cecilia og af Santo Bambino, billeder af Madonna del Sarto, af paven, af pavelige processions og hundrede andre små genstande, der danner et bindeled mellem vor tids og alle tiders pilgrimme.

Jeg gik over til en lille café for enden af gaden, men jeg var for tidlig på færd. Tjeneren førte mig alligevel hen til et tomt bord ved fortovet, han trak en stol ud og sagde, at brødet ville komme i løbet af et *momentino*, et lige så charmerende ord som det spanske *momentito*. Hvilket sted til at vente på sin morgenmad, en sådan sommermorgen. Jeg kunne høre fontænerne ude på piazzaen. Jeg kunne se den ene arm af kolonnaden, kronet med dens helgener, og på den anden side Vatikanet. Man kunne se hele Peterskirken og endogså læse inskriptionen på facaden, hvor der med store romerske bogstaver står, at den blev fuldført under Paul V's pontifikat i 1614.

En dreng kom cyklende med brødet i en vidjekurv. I løbet af nogle øjeblikke havde tjeneren serveret mine rundstykker, der stadig var varme fra ovnen, marmelade, smør kaffe og en tallerken til mine to ferskner. Kan man tænke sig noget mere charmerende end et sådant øjeblik i et netop opvågnende Rom?

Jeg huskede, hvorledes jeg for flere år siden, under mit første besøg i Rom en tidlig februar morgen, havde iført mig kjole og hvidt og fuld af forventning var gået i det kølige morgenlys for at vente uden for sakristiets dør til Peterskirken. Jeg havde modtaget en billet til højmesse, som Pius XI skulle læse for at fejre signeringen af Laterantraktaten og afslutningen af "Det romerske spørgsmål". Jeg sad i en kirkestol lige overfor højalteret, omgivet af duftende mink og zobel og guldgulder, og så den mægtige kirke fyldes med folk. Med en følelse af fortryllelse så jeg Tidens Porte ligesom blive slået op på vid gab for at give adgang for en procession fra Karnaks Haller eller Via Sacra. Paven blev båret ind i kirken i sin pragtpalankin, medens trompeter lød, påfuglevifter bevægedes, og den tæt pakkede kirke råbte af fuld hals til velkomst. For første gang i 59 år, fra 1870, så Rom en pave, der ikke mere var "Vatikanets fange". Blot nogle få meter fra det alter, hvorved ingen anden præst end paven må forrette gudstjenesten, iagttog jeg den pontifikale højmesses indviklede ceremoniel. Omtrent lige så interessant som paven selv var en monsignore i en rød talar og en kniplingsrochet, det var ceremonimesteren, der fik en kardinal på plads her og med en hastig håndbevægelse vinkede en anden bort der. Han var, ligesom ortodoksiens ånd, et levende og synligt bevis på traditionens komplicerede natur, og kirkefyrsterne adlød ham, som var de vildfarne kordrenge.

Jeg sluttede mit morgenmåltid. Disse erindringer havde holdt mig så længe fangen, at piazzaen nu lå i brændende morgensol, og en fremmedfører stod allerede der med sin flok turister og pegede på det ene og det andet. Jeg fik øje på en lille mørk mand, uden tvivl også en fremmedfører, der iagttog mig med stor interesse. Han nærmede sig og tog hatten af.

"Sir, De er engelsk – ja?"

Selv om han havde besvaret sit eget spørgsmål, nikkede jeg bejaende.

"Sir, kender De major Jones fra krigsministeriet?" spurgte han.

For ikke at såre hans følelser sagde jeg, at navnet forekom mig bekendt. Dette tilfredsstillede ham, og op af lommen trak han en laset og snavset notesbog, som han straks gav sig til at blade igennem, og til sidst pegede han med triumferende mine på major Jones signatur.

"Åh!" udbrød han, "sådan en pæn herre, sir! Så *simpatico*. Major Jones siger, mit *trattoria* er det bedste i Rom. Sir, De holder af *spaghetti, cannelloni, saltimbocca alla Romana*? Jeg har det!" Her sendte han et fingerkys ud i luften. "Godt! billigt! De vil også kunne lide dem!"

Med et buk overrakte han mig et kort med adressen på sin restaurant. Seks vespaer drønde forbi under høje eksplosioner. På en af dem sad en præst, så jeg, Rom var vågnet til live igen.

Det Rom, der først prenter sig i ens blik og ens erindring, er ikke det klassiske Rom, der ligger begravet under gaderne og dækket med tidens ligklæder, og heller ikke middelalderens Rom, der nu hovedsagelig findes i en enkelt og smuk campanile, og heller ikke det 19. århundredes gigantisme eller det moderne Rom, denne hæslige masse beton, men dette muntre, retoriske Rom, pavernes Rom, med dets ferskenfarvede, gyldne paladser, dets en gang så stille piazzaer, dets pragtfulde fontæner og dets indtryk af netop at være skabt på en lykkelig dag.

Alt, hvad der ligger vest for corsoen, i denne pukkel, hvor Tiberen lige overfor Peterskirken pludselig slår en bugt, er renæssancens Rom. Det efterfulgte middelalderens Rom, der var blevet rejst på Marsmarken - næppe en god adresse i cæsarernes tid. Her trænede de firskårne legioner, og her dresseredes det stignøjleløse kavaleri, her stemte folket, her blev ambassadørerne, som man ikke mente det politisk klogt at give adgang til Rom, modtaget og underholdt uden for de tidligere mure, og her blev kejsernes lig brændt, og en fanget ørn sluppet løs fra deres ligbål for at føre deres sjæle op til Jupiter. Men ingen af oldtidens romere boede på dette sted, der nu er den stærkest bebyggede del af byen. Dels lå det indtil Aurelians tid udenfor murene, og dels var det så lavtliggende, at det bestandig blev oversvømmet om foråret, derimod var det et glimrende sted til hestevæddeløb, til væddekørsel og til skuespil. Her blev Julius Cæsar myrdet i søjlegangen til Pompejis teater, og ikke langt borte byggede Domitian et amfiteater, hvis aflange form er bevaret i Piazza Navona. Her, eller måske på en af de andre væddeløbsbaner, foregik der hver oktober en ejendommeligt og frygtelig form for væddeløbskørsel. Når den vindende stridsvogn passerede stolpen, blev hesten til højre spiddet med en lanse, og dens hoved blev skåret af og pyntet med brød. Løbere stod parat for at haste til Forum med den blodige hale, der blev overrakt pontifex maximus, den romerske ypperstepræst, der gav den til vestalinderne, for at kunne blive højtideligt brændt. Dette var antagelig en gammel frugtbarhedsritus for at gøre høsten rigere.

Forklaringen på det moderne Roms udbredelse findes selvfølgelig i historien. Kejser Diocletian, der fandt kejserdømmet alt for stort til at kunne beherskes fra et centrum, delte det i en østlig og en vestlig halvdel, og Konstantin byggede Konstantinopel eller Det nye Rom som hovedstad i det østlige kejserdømme. Denne del af kejserdømmet varede, indtil tyrkerne i 1453 indtog Konstantinopel, men rækken af Vestens kejsere ophørte allerede i 475, og Roms historie blev derefter historien om en række barbariske invasioner og

de østlige kejseres sluttelige opgivelse af den gamle hovedstad. Det græske Østen fortsatte sin egen heldige vej fra 755, medens det latinske Vesten fortsatte kampen under paverne. År 800 kronede Leo III i Peterskirken sin egen vestlige kejser, Karl den Store, og middelalderen var begyndt. Den gamle hovedstads struktur var nu fuldstændig ændret. Roms centre var på det tidspunkt Laterankirken og Peterskirken, den ene ved den nordvestlige grænse og den anden på den anden side af Tiberen. Hele det gamle Roms byplan opløstes i forvirring og forfald. Da Rom levede op igen under renæssancen, var det ikke nogen almindelig by, men en *præstestad*.

Dens vigtigste indbyggere var præster, munke og nonner. De behøvede ikke fondsbørser eller markedspladser, de havde kun brug for kirker og klostre. Det var den maleriske sammenblanding, som Garibaldi og Cavour overtog i 1870, da de gjorde Rom til hovedstad i det netop forenede Italien.

Det kejserlige Rom er dødt og forvandlet til ler, men dets genfærd lever videre. Denne ånd, der så ofte fremstilles som en detroniseret dronning, blev kronet igen imod sin vilje. "Hvad andet er denne by for mig end en lidenskabelig beundren af antikken", skrev Garibaldi, "end verdens hovedstad? En detroniseret dronning! Ja, men fra dens mægtige, ophøjede og gigantiske ruiner hæver der sig et strålende genfærd - mindet om alt det, der var stort i fortiden ... For mig er Rom det eneste tænkelige symbol på Italiens enhed." Af hans valg af adjektiver så man klart, at Victor Emanuels monument var under opførelse.

I gamle dage forlod de velhavende romere byen for at tage ud til deres villaer ved havet eller på landet, i samme øjeblik "de første figener og heden sørger for arbejde til bedemanden og hans følge af sorte hjælpere", som Horats så pessimistisk siger til sin rige ven, og denne emigration foregår stadig. Paven fører an og tager ud til sit sommerpalads i Albano bjergene, og de velhavende romere følger efter, indtil Rom i august er overladt til de næstkommanderende. Men for hver eneste romer, der forlader byen, strømmer mindst tusind gæster til, og de vedbliver med at komme i hele årets varmeste periode.

Man kan se, når skarer af turister af ubønhørlige guider drives gennem endeløse gallerier, og det øjeblik kommer, da selv den mest udholdende ikke mere gider lade, som om han er intelligent eller interesseret, men med nedslåede øjne trasker videre under loftsmalerierne.

Mange af disse turister lader til at være uimodtagelige for heden. Medens Rom er lammet under siestaen, og butikkerne holder lukket indtil kl 17.00, medens asfalten forvandles til flydende sort grød under ens fødder, og taxaernes rækker holder ubevægelige med chauffører, der tilsyneladende sidder døde bag rattet, falder disse rejsende, der lader til at være lavet af asbest, sommetider på at gå ud om eftermiddagen og finder en øde by.

De religiøse pilgrimme er en klasse for sig. De er Roms oprindelige gæster, og de er omtrent af samme art som deres forgængere ned gennem årene, og de ting, de ønsker at se, er de samme som de, middelalderens pilgrimme også nærede ærbødighed for. Peterskirken og de vigtigste basilikaer er altid fulde af dem, og man skelner dem let fra de andre turister. Det er ikke blot det, at de ved, hvordan man knæler, uden at føle sig forlegen og i det rette øjeblik, men lige meget hvorfra de kommer, så er de en del af den romerske baggrund. De er måske nok fremmede, men de er hjemme.

I sidegaderne til den lavere del af Via del Tritone hører man den stadige lyd af faldende vand. Det er næsten, som om passet over Killiecrankie var kommet på besøg i Rom. Hvis man følger denne lyd gennem de snævre gader, vil den føre en til Roms mest fantastiske fontæne og nu byens mest populære "sight", Fontana di Trevi.

Den omtales i de fleste romaner, der i det 19. århundrede er skrevet om Rom, uden at det har haft nogen bemærkelsesværdig virkning på turisttrafikken, men for kort tid siden genkaldte en film, der anvendte Rom som baggrund for sin kærlighedshistorie, mindet om Trevi og sædvanen med at kaste mønter i bassinet, og denne fontæne er nu den mest besøgte i Rom. Turistbilerne kommer kørende og standser netop længe nok til, at passagerne kan kaste en mønt i vandet og tage et fotografi. De møntkastende er der endnu klokken halvto om morgenen, og mørket oplyses hvert øjeblik af de fotograferendes blitzlys.

Fontana di Trevi anvender det samme vand om og om igen. Det opsamles i en tank i bygningen bag fontænen og pumpes under pres gennem utallige rør. En gang om ugen, en tirsdag morgen, standses vandfaldene, medens arbejderne sværmer ud over klipperne og rensner Neptun og hans havheste, inden ugens forsyning af frisk vand pumpes ind i tanken og sættes i cirkulation. En morgen morede jeg mig særlig over en drengs opfindsomhed, der, med en magnet på spidsen af en stok, fiskede løs mellem offergaverne, indtil politiet jog ham bort med en salve af vrede "vias!" En tilbeder af vandalferne, i en glatslikket kanonfotografers skikkelse, fortalte mig, at i en god uge under højsæsonen hentes så meget som 1.000 til 1.200 kr. op under den ugentlige rengøring af fontænen. Jeg gav udtryk for min forbavselse, men han erklærede bestemt, at det var rigtigt. "Hvad sker der med dem?", spurgte jeg. "Tja, de fleste går til hospitalerne og vajsenhusene", svarede han, "og arbejderne får en del af dem."

Lige overfor fontænen, i et hjørne af den lille plads, ligger en uanselig lille kirke. S. Vincenzo ed Anastasio, der er bygget af den store kardinal Mazarin, og kvindens hoved over indgangen siges at forestille hans yndlingsniece, Maria Mancini. Hvis nogen tror, at en self-made mand måtte vente på demokratiets tidsalder, så burde han se på kardinal Mazarins historie. Hans far var hovmester og senere forvalter hos familien Colonna. Han giftede sig med en illegitim datter i denne familie og levede så længe, at han så sin søn som kardinal og Frankrigs egentlige hersker og sit barnebarn Maria gift med fyrst Colonna. Da han var blevet enkemand, giftede den afgående forvalter sig med Porzia Orsini, og han er den eneste mand i historien, der har været gift med et medlem af begge disse rivaliserende familier. Kirken her har en ejendommelig og makaber form for æresbevisning. En bronzeplade til venstre for alteret meddeler navnene på toogtyve paver, der har testamenteret deres hjerter og indvolde til denne kirke, der er Kvirinalets sognekirke. Før 1870, da Kvirinalet var et paveligt palads, traf Sixtus V og alle paver, der efter ham døde i Kvirinalet, denne mærkelige testamentariske bestemmelse. Deres hjerter opbevares i marmorurner af samme art som de urner, der indeholdt faraonernes indvolde.

Fra et sted bag senatspaladset er det muligt at se en af Roms største seværdigheder. Her nedenfor strækker Forum sig fra Septimius Severus's triumfbue til Titusbuen, med Colosseum på den anden side. Det er et uhyggeligt, uddødt terræn, som havde det for længe siden været udsat for et bombeangreb. Turister, der med deres kort vandrer rundt mellem ruinerne, minder mig om folk på jagt efter et begravet pengeskab. I vor tid er en turist desværre ikke i stand til at synke hen i de romantiske drømme, hans forældre kunne hengive

sig til, for civilisationens forfald er ikke for en fjern og romantisk mulighed. Jeg så ned på Rom, der lå udbredt neden under mig. Det Rom, hvor Cæsar havde vandret, hvor Cicero havde talt, hvor den yngre Plinius havde kedet sine venner ved litterære frokoster, hvor Horats havde drevet rundt med Mæcenat, hvor Claudius, efter sin invasion af Britannien, havde ladet, som var han en soldat, hvor Nero hverken havde spillet violin eller sunget, og hvor Vespasian havde givet ledelsen af kejserdømmets sager et velkomment skær af sundhed og kasernedisciplin.

Dette udmærkede udsigtspunkt bag senatspaladset er temmelig sikkert det sted, hvor Clivus Capitolinus kom op fra Forum, og her trampede de gamle Roms længst forglemte turister rundt, lige så trætte som vor tids, for at se de store templer og se ned på verdens centrum, der var fuldt af pulserende liv, støj og farver. Før alle store begivenheder steg præsterne og augurerne op ad vejen her for at tage varsler, og langs denne vej kom den sejrige general på højdepunktet af sin triumf med en laurbærkrans om sin zinoberrøde pande. Når processionen nåede foden af Capitol, forlod fangerne rækkerne for at blive dræbt, og netop i det øjeblik, hvor de blev kvalt i fængslet nedenunder eller slået ned med en økse, tilslørede den triumferende general i Jupiters tempel ovenover sit hoved og ofrede en snehvid tyr, der var blevet fedet på Clituminus's græsgange.

Alle, der for atten århundrede siden stod på Capitol en dag, da legene blev holdt i Colosseum, må have hørt bifaldets pludselige brusen, ophidselsens og spændingens gispen fra syvogfirrindstyvetusinde folk, forsamlet i det amfiteater, der nu ligger i ruiner på den anden side Forum. Det var et grusomt og fantasiforladt folk, men i dets bedste øjeblikke besad de tre dyder: Fromhed, alvor og jævnhed. Det er bevaringen af disse romerske dyder, hvortil Kristus føjede medfølelsens gave, der kastede en sådan skønhed over den første kristne kirke.

Når man står og ser ned på Forum, er det morsomt at tænke sig Edward Gibbons tætte lille skikkelse "med værdige skridt" vandre rundt på dets brosten under hans korte besøg i Rom i 1764, da han først fik ideen til at skrive sin bog *The Decline and Fall of the Roman Empire*. "Efter en søvnløs nat", skrev han, "vandrede jeg med værdige skridt mellem Forums ruiner. Hvert mindeværdigt sted, hvor Romulus stod, eller Tullius talte, eller Cæsar faldt (hvor mærkeligt at netop Gibbon skulle begå denne fejl!), viste sig straks for mit indre øje." Jeg tror, at hans skridt måske ville have været endnu værdigere, kunne han have set det udgravede Forum, som det er i dag.

En fornemt anlagt trappe fører fra Capitol til kirken S. Maria in Aracoeli, der ligger på Juno templets plads. Her holdtes de berømte gæs indespærret, måske i en hellig gåsefold, eller måske vandrede de pompøst rundt, som "de romerske gæs" gør det den dag i dag på den barcelonske katedrals enemærker. Man må have holdt disse fugle i den hensigt at bruge dem til at varsle. Det var augurerens overbevisning, at enhver fugl kunne udstøde et *tripudium*, dvs. et tegn, der blev givet, når de spiste eller nægtede at spise, og selvom høns i almindelighed bliver anvendt til at varsle, så måtte gæs med deres flaksende vinger, deres strækken hals, deres slubren og snadren, for ikke at tale om deres vokale præstationer, der strækker sig fra en kværulerende skræppen til en hysterisk skrigen-op, have været uendelig meget bedre profeter. Plutark, der aldrig kan have holdt gæs, lægger vægt på at forklare, at da gallerne prøvede at klatre op ad Den capitolinske Høj, var Junos gæs sat på belejringsrationer og som følge heraf unormalt magre og årvågne og skreg straks alarm.

Det er imidlertid min erfaring, at gæs, selv om de stopfodres, er så udmærkede skildvagter, at de ved enhver usædvanlig lyd vil skræppe op og flakse med vingerne, også om natten. Efter at de havde frelst Capitol, var intet for godt til Junos gæs.

Romerne glemte aldrig deres patriotisme. Når censorerne holdt møde, så de, at den første post på finansloven var udgifterne til fodring af gæssene, og en gang om året blev en gås, overdådigt klædt i guld og purpur, båret rundt på Forum i en pragtfuld bærestol. Dette herlige syn blev ulykkeligvis skæmmet af det velkendte anstrøg af romersk grusomhed, for en hund, korsfæstet på et kors af hyldetræ, blev samtidig båret rundt på Forum som et minde om de hunde, der havde undladt at gø den nat, da gallerne prøvede at erobre højen.

Da jeg første gang kom ind i kirken S. Maria i Aracoeli, følte jeg, at jeg var vendt tilbage til oldtidens Rom. Det var givet, at jeg stod i den store søjlehal til en retssal eller en offentlig bygning. Der var hundreder af den slags bygninger i det gamle Rom, og de første kirker er kun et genskær af disse bygninger, men sommetider også et virkeligt levn. Under den åbne himmel er det ikke altid let at forestille sig det antikke sceneri, men de gamle kirker giver et direkte synsindtryk.

S. Maria i Aracoeli er stadig min yndling blandt Roms tidligste kirker. Den er mørk, og marmorbelægningen er udstrakt. De toogtyve søjler, der bærer taget, blev taget fra alle mulige romerske haller og templer. De er ikke ensartede, og på en står der udhugget "a cubiculo Augustorum", hvad der angiver dens oprindelse. Disse søjler blev utvivlsomt trukket op ad højen omkring 590 på Gregor den Stores tid, da den første kirke på dette sted blev indviet. Medens St. Augustin omvendte folk i Kent, læste græske munke messe her. Fire hundrede år senere blev den betjent af en benediktiner, men siden 1280 er kirken overgået til franciskanerne. Jeg spekulerede på, hvor Gibbon havde siddet, for det var i denne kirke, at han indviede sig selv til sit livsværk. "Det var i Rom den 15. oktober 1764", skrev han, "da jeg sad og drømte mellem ruinerne på Capitol, medens barbenede tiggermunke sang aftensang i Jupiters tempel, at tanken om at skrive om byens nedgang og fald første gang faldt mig ind." På hans tid mente man, at S. Maria i Aracoeli stod på det sted, hvor Jupiters tempel havde ligget, og Gibbon ville have været endnu mere betaget af begivenhedernes rækkefølge, havde han vidst, at han i virkeligheden sad på det sted, hvor Junos tempel havde ligget, og lyttede til præsterne der sang salmer til Jomfru Marias pris på det sted, hvor den romerske himmeldronning var blevet tilbedt for to tusind år siden. Gibbon var 27, da han fik sin ide, og han var 50, da det sidste bind af *The Decline and Fall of the Roman Empire* udkom. De sidste bind blev skrevet i Lausanne.

Ligesom Byron aflagde Gibbon kun et kort besøg i Rom, og det lader til, at han ikke nærede ønske om triumferende igen at besøge det sted, hvor han først havde fået den tanke, der skulle beskæftige ham det meste af hans liv og skænke ham varig berømmelse.

Da jeg vandrede rundt om kirken, kom jeg til en lukket dør, hvor en gruppe kvinder stod tavst ventende. En ung franciskanermunk kom med en nøgle, og jeg fulgte kvinderne ind i kapellet. Munken tændte det elektriske lys i en glasmontre foran alteret, og kvinderne faldt på knæ foran en barokstatue af Kristusbarnet, omtrent 10 fod høj. Fra hoved til fod funkledede den af juveler. Munken begyndte at fortælle os om figuren, der er den mest kendte mirakeludøvende statue i Rom.

Santo Bambino har været omtalt i næsten hver eneste bog, der er skrevet om Rom siden det 17. århundrede, og jeg betragtede statuen med den største interesse. Som et kunstværk betragtet er statuen ikke smuk. Nogle siger, at den er skåret af engle i oliventræ fra Getsemane Have, men andre, der foretrækker at tro, at himmelske træskærere ville være væsentlig dygtigere, siger, at skikkelsen er skåret af en munk i det 17. århundrede.

Indtil for kort tid siden holdt fyrst Torlonia en forgyldt karet parat nat og dag for at føre den forgyldte Bambino til de syges sengelejer i Rom, og mange turister har beskrevet den højtidelige procession gennem gaderne, ofte efter mørkets frembrud. Sådan så Charles Dickens den og erklærede, at synet af *Bambino*, ledsaget af en talrig eskorte, gav en nervøs og svag patient *in extremis* et chok og "ikke sjældent skræmte denne til døde".

Sir Alex Randall, sekretær ved den britiske legation ved pavestolen mellem de to krige, har i sin bog *Vatican Assignment* beskrevet, hvorledes Bambinoen blev bragt til ham, da han var alvorlig syg.

"I 1927 blev jeg syg af et meget alvorligt angreb af tyfus", skriver han. "Det lod til, at jeg umuligt kunne komme mig, og jeg modtog alterets sakramente. Så var der en, der foreslog, at den berømte "Bambino" fra Aracoelikirken skulle bringes hen til mig. Mine trofaste sygeplejersker, min hustru og søster, Mary Campion, gik efter nogen modstand ind herpå. Pater Philip, der var en daglig gæst hos mig, tilbød at tage kardinalens vogn for at bringe den temmelig udstafferede, men tilbød statue af Kristusbarnet til mig, sammen med de franciskanermunke, der havde den pligt at bringe barnet til den døende. Da de ville krydse over Piazza Venezia, standsede en kordon soldater dem. Forgæves gjorde pater Philip opmærksom på kardinalens våben og det privilegerede CD på vognen. Svaret var, at ingen kunne få tilladelse til at passere, før Il Duce ankom og havde holdt sin tale fra paladsets balkon. Pater Philip henvendte sig til den kammanderende officer og sagde, at han var på vej til en døende, og han havde *Bambino* med sig. Øjeblikkelig gjorde soldaterne honnør, åbnede kordonen og *Il Bambino* ankom sikkert, blev forevist mig, og de foreskrevne bønner blev læst. Søster Campion bemærkede senere temmelig fortørnet, at ophidselsen nær havde gjort ende på mit liv, men da jeg nogle år senere igen besøgte Rom, spurgte mange mennesker mig, om det ikke var mig, der var et af *Bambinos* mirakler.

Bambino er stadig den mest berømte læge i Rom og bringes til hospitaler, sygehjem og de syges soveværelser. Men munken fortalte mig, at nu til dags kører han i en taxa.

"Og når blev *Il Bambino* sidst hentet?" spurgte jeg.

"I går, til et hospital, sent på natten", svarede munken.

"Og hvor ofte bliver han sendt ud?"

"Måske to eller tre gange om ugen, sommetider mere."

Jeg gik op til alteret og så, at der samlet i kurve og spredt rundt om lå hundreder af breve fra alle dele af verden – fra Holland, Argentina, Tyskland, Sverige, Kenya (skrevet af et barn), De forende Stater, England og Algier. Det var de frimærker, jeg fik øje på. Mange af brevene var kun adresseret: *Il Bambino, Roma*. Brevene kommer i en stadig strøm. De

bliver aldrig åbnet. Alle indeholder en anmodning fra en eller anden i nød eller pine. Efter en uge fjernes brevene, og andre indtager deres plads. "Hvad gør De med de gamle breve?" spurgte jeg.

"De bliver brændt."

"Uåbnede?"

"Selvfølgelig, de har intet med os at gøre. Det, der står i brevene, er imellem *Bambino* og de skrivende."

"Er ingen af brødrene frimærkesamlere?"

Den unge mand smilede.

Jeg kom med en bemærkning om den forbløffende samling juveler, der funkler på statuen. Næppe en tomme af træet er synligt. Jeg hørte en mærkelig historie. For fire år siden åbnede en tyv, som havde skjult sig i kirken, da den blev lukket om eftermiddagen, kapellets dør og berøvede *Il Santo Bambino* hver eneste juvel, han ejede. Så skjulte tyven sig igen, og da kirken blev åbnet klokken fire, gik han ganske rolig sin vej. Denne vanhelligelse oprørte Rom, men nøjagtig en uge efter var *Il Santo Bambino* atter dækket af juveler, sådan som jeg så det nu - diamanter, smaragder, perler, rubiner, safirer, panderter, halsbånd, ørenringe og armbånd.

En gang om året anbringes *Bambino* i en pragtfuld *presepio*, eller krybbe, og føres under højtideligt ceremoniel ud for at velsigne Rom fra toppen af den store trappe.

Dagen gik på hæld, det er ikke den egentlige solnedgang, men aftenrøden om sommeren, der er så vidunderlig, set oppe fra Monte Pincio. Et gyldent lys hvilede over byen og lod til at stige op fra den. Kuplen aftegnede sig skarpere mod himlen og gradvist bredte en sky af rødt sig mod vest og bevægede sig opad for at blande sig med den italienske sommerdags stadig mørkeblå himmel. Dette er det fuldkomne øjeblik, når mørket nærmer sig. Gaderne er mærkeligt lysende i tusmørket, lyserøde, som om den bløde vulkanske tuf havde opslugt solen og ville opbevare den til den næste morgen. Det svindende dagslys gløder fra safrangule, rosenrøde og ferskenfarvede mure, og brolægningen skinner varmt, næsten som om lavaen mindedes tre historiske brande. Peterskirkens kuppel var nu sort på den anden side Tiberen, hvor den rejste sig mod de sidste striber rødt. Solens stridsvogn var forsvundet, støvet fra dens hjul havde lagt sig, og de første stjerner tændtes over Rom. I et sådant øjeblik betragter man undrende fænomenet. Først begynder den ene og så den anden - man ved knap nok, hvor det begynder - af Roms klokker at ringe til Angelus - Ave Maria - og endnu en af livets dage er forbi. Tilbage er nu mørket og dagen i morgen.

Med hver muskel spændt, for ikke at omfavne en nonne eller komme til at træde på en franciskanermunks nøgne tæer, hænger man (teoretisk) i stropperne i Roms forfærdelige grønne busser, men i virkeligheden klynger man sig til alt, der kan hjælpe en til at holde ligevægten. Ved første øjekast kan intet være mindre indbydende end den offentlige trafik i Rom. Da de fleste romere tilbringer en stor del af deres liv med at haste til arbejdet om morgenen, haste hjem midt på dagen, haste tilbage til arbejdet efter siestaen og så haste

hjem igen om aftenen, er der fire myldretider, hvor skarer, ikke køer, samles ved stoppestederne. Hvis der blev udleveret sværd og skjolde til de ventende passagerer, ville man opleve nogle fantastiske sammenstød, når en bus ankommer.

En turist, der agter at blive mere end et par dage i Rom, burde derfor lære, hvordan man skal bruge dette udmærkede system, der for en brøkdel af det beløb, en taxa koster, vil føre ham til ethvert hjørne af byen. Bustransporten er i virkeligheden det billigste af alt i Rom. Det er værd at lære virkelig at mestre den, ikke blot af iøjnefaldende grunde, men også for den følelse af triumf, en sådan bedrift fører med sig. Roms byråd burde uddele et eller andet lille bånd eller en medalje til de fremmede, der tilegner sig teknikken ved buskørslen, som et slags første skridt mod at opnå det eftertragtede privilegium som æresborger.

Når en bus standser i Rom, hvæser den som en vred drage, og to små døre forude flyver op, tilsyneladende uden menneskelig hjælp. I virkeligheden kontrolleres de af chaufføren. Medens den intetanende fremmede venter på, at de forpjuskede passagerer skal komme ud og ordne deres klæder efter den lange kamp ned gennem det overfyldte køretøj, regner han med, at han selv skal stige ind ad disse døre. Men prøver han at gøre dette, smækker de i med et vredt knald efterladende ham stående på stenbroen med en følelse af, at en masse medfølelse øjne stirrer ned på ham, inden han hvirvles videre. Ingen helt har formentlig nogensinde haft held til at stige på en romersk bus gennem disse døre, at gøre dette ville krænke principper i buskørslen. Den snævre bagdør, der er den eneste indgang, bevogtes af en funktionær, der fortjener en mere imponerende titel end en konduktørs. Han er bussens imperator. Han sidder på et lille sæde og uddeler billetterne, medens han hele tiden beordrer dem, der står sammenpresset og halvkvalt i det allerede overfyldte køretøj, til at gå frem i vognen. Man giver ham en halvtredslireseddel, lige så tyndslidt som krigsdekorationer, og han giver dem en billet og tilstrækkelig mange småpenge til at sikre deres tilbagekørsel til Rom gennem flere århundreder. Så kæmper og maser de næste sig målbevidst fremefter. Hvis man undlader dette, vil man blive ført en kilometer eller to forbi sit bestemmelsessted. Begynderen ved selvfølgelig ikke, når han nærmede sig sit bestemmelsessted, og når han opdager det, står tyve romere maset sammen mellem ham og udgangsdørene. Strategien i en romersk bus er derfor at kæmpe sig frem hen mod dørene lige fra det øjeblik, man er kommet op på den, så at man med et øjeblikks varsel, med et sagte mumlet *scusi* eller *permesso* og et skrabet skinneben når de åbne døre, inden de hvæsende smækkes i igen. Den frygt, der kan gribe nogle begyndere, for at de måske skal nå dørene netop i det øjeblik, de smækker i, og således bliver hængende fast imellem dem og i denne stilling blive hvirvlet fremefter til næste *femata*, behøver man ikke pine af, for chaufførerne har ingen humoristisk sans. Busserne opsamler et glimrende tværsnit af den romerske befolkning, og når man står kilet ind mellem præster, nonner, franciskanermunkke, teologiske studerende og italienere af enhver art, kunne man ganske givet ikke befinde sig i nogen anden by på jorden. Disse snøftende grønne drager er lige så karakteristiske for Rom, som de røde *double-deckers* er det for London.

Mennesker fra alle nationer klatrer rundt om vestalindernes tempel, hvor nærværelsen af et mandligt væsen for elleve århundreder siden ville være blevet straffet med døden. Det er det eneste sted i ruinerne, hvor man ikke behøver at tænke på Horats eller Juvinal for at opvække fortidens skygger, og her kan man ikke, lige meget hvor overbevist kristen man end er, være uberørt af hedenskabets blidere og ædlere side, næsten som om en af disse

små smukke fauner i Det capitolinske Museum var sprunget ind fra solskinnet og havde puttet sit hoved ind til en og tigget om at blive kradset bag øret.

Jeg holder af at forestille mig, at de første kirkefædre følte det samme, ellers ville de ganske givet ikke have tilladt dette *atrium* at blive, hvad det faktisk blev, det arkitektoniske forbillede for det kristne nonnekloster. Og jeg tror heller ikke, at de ville have indviet deres døtre til kirken ved næsten de samme ritualer, hvormed en novice blev indført i den hellige orden.

Vestalindernes tempel ligger i ruiner, og den travle gæst ser ikke andet end en forvirret masse murværk med en stor, græsklædt plads i midten, hvor en del guldfisk svømmer rundt i to aflange damme. Nogle af dem er enorme, og alle elskede de det brød, jeg sommetider huskede at tage med til dem. Langs den ene side af den forsvundne kolonnade står en række hvide statuer. De blev fundet i ruinerne og forestiller nogle af de førende vestalinder, *Vestales Majorae*. På den enes hoved ser man det purpurkantede slør *suffibulum*, det eneste sted dette klædningsstykke, så vidt jeg da ved, ses bevaret. Det blev kun båret, når der blev bragt saltkager og andre ofre til Vesta.

Det er alt, man kan se, men i fantasien kan man rekonstruere et toetages kloster af den største pragt, hvor alt var af marmor. Man har fundet brudstykker af de søjler, der støttede første sal. De var af *cipollino*, og de mindre foroven var af det sjældne og kostbare *breccia corallina*. Vestalindernes soveværelser lå i øverste etage, og væggene i disse værelser, der var belagt med marmor, faldt med tiden sammen og ned i stuen. Her afsløres en trist kendsgerning. Marmorpaladset var i koldt vejr et isskab. Det lå omgivet af høje templer og var bygget ind mod siden af Palatinerhøjen. Hvis man går derop om eftermiddagen, ser man, at det er et af de første steder, der kommer til at ligge i skyggen, når solen forsvinder bag højen, og det må være sket endnu tidligere på dagen dengang, da Palatinerhøjen var dækket af høje paladser. I et forsøg på at bekæmpe kulden og fugtigheden opførte vestalinderne dobbeltmure ind mod højen og hævdede overalt gulvene, sommetider ganske pudsigt på oversavede *amphorae*, og mellem disse rækker halve vinkrukker tvang man den varme luft fra en centralovn til at cirkulere. Det er trist at tænke sig, at hæder og hellighed må have været ledsaget af reumatisme og leddegigt.

Men hvem var vestalinderne, og hvad foretog de sig?

I primitive tider var ilden et magisk element, der kunne fremmanes ved at gnide to stykker tørt træ mod hinanden. I sådanne samfund rejstes fornuftigvis en hytte, hvor der altid brændte en ild, og hvorfra folk kunne hente dette kostbare element. Når mændene var i krig eller på jagt, og de gifte kvinder passede deres hjem og børnene, tilfaldt den opgave at passe ilden naturligvis de unge piger, der ikke havde noget ansvar. Da romerne blev civiliserede, blev det, der i stammetiden havde været en fornuftig foranstaltning, en religiøs kultus, og omsorgen for ilden blev en symbolsk ritus, der stod i forbindelse med statens sikkerhed og velfærd. På Roms storhedstid var den tanke, at den hellige ild måske kunne gå ud, en rædsel, og røgspiralen over Vestatemplets tag var for romerne et sikkert tegn på, at alt var godt i kejserdømmet.

I oldtiden var de primitive latineres og etruskeres hytter cirkelrunde og opført af siv. Da mennesker begyndte at bygge i sten, byggede de stadig Vestatemplet i en rundkreds, og

således stod det indtil Roms fald, et minde i marmor om en primitiv stråhytte. Alt, der var forbundet med Vesta og dyrkelsen af gudinden og vestalindernes funktion, var bygget på den samme religiøse interesse for oldtiden. Først var der kun fire vestalinder, så seks og langt senere syv. Men seks var tallet i størstedelen af Roms historie. De var hellige og hævet over den almindelige lov. De nød store privilegier og rigdomme. Den øverste vestalinde havde ret til når som helst at modtages i audiens hos kejseren. Når hun og hendes præstinder gik ud, gik der altid en liktor i forvejen, og hvis de tilfældigvis mødte nogen, der var på vej til skafottet, havde de ret til at benåde, lige meget hvilken forbrydelse der var begået. Et andet privilegium, der var bemærkelsesværdigt i en by som Rom, hvor al kørende trafik var forbudt i dagslyset, var retten til når som helst at køre ud i gaderne. De havde to køretøjer, det ene en høj, antik pragtkærre og det andet en let, daglig vogn. Selv en konsul var pligtig til ærbødigt at vige vejen, hvis han mødte dem, når de var ude at køre.

Vestalinderne stod under særlig beskyttelse af pontifex maximus, den hedenske ypperstepræst, den eneste mand, der havde nogen myndighed over dem, og den eneste, der havde lov til at komme ind i *Atrium Vestae*. Det er også sandsynligt, at han fyldte deres hus med kvindelige tjenerinder, der udspejdede dem, for deres mindste ord og gerning blev overvåget og bemærket.

Ledige pladser i søsterskabet forekom kun, når en vestalinde døde eller trak sig tilbage efter 30 års tjeneste. Hendes plads fyldtes så af et stort antal unge piger, som deres forældre havde tilbudt. De skulle være fysisk fuldkomne og uden ufordelagtige særpræg eller deformiteter. En novice skulle være over 6 år og under 10 år, og hendes forældre skulle være dadelfri. Der findes bevis for, at en ung pige engang blev afvist som uegnet på grund af vanskeligheder mellem hendes far og mor. Man troede nemlig, at en sådan novice ville være uvelkommen hos arnens gudinde. Når den unge vestalinde var blevet valgt, sagde hun farvel til sine forældre og blev afleveret til pontifex maximus. Han førte hende til den nu græsklædte gård i vestalindernes hus, tiltalte hende med højtidelige ord og gav hende titlen *Amata*, måske en hentydning til den stille tilbedelse af arnen, som hun nu var indviet til. Ceremonien endte med, at hendes hår blev skåret af og ofret på det hellige træ, hvorefter hun iførtes en vestalindes hvide klædning. Under denne ceremoni aflagde hun et løfte om tredive års kyskhed. Efter denne tid var hun fri og kunne forlade ordenen, hvis hun ønskede det, og endda gifte sig. Man fortæller, at forbavsende få vestalinder benyttede sig af denne frihed, da de foretrak at blive ved med at være vestalinder og nyde deres usædvanlige privilegier, indtil de døde i en helliggjort alder.

Der må have været en hel del, en vestalinde skulle lære, for hun tilbragte sine første ti år med at lære og de næste ti med at anvende det, hun havde lært, og de sidste ti med at oplære novicer. Deres stadige omhu, dag og nat, var selvfølgelig ilden i centrum af det udsøgte lille Vestatempel, der stod og hvis ruiner nu står nogle få skridt fra *Atrium*. Det var det smukkeste lille tempel i Rom, en munter henrivende rundkreds af marmor, med hvide søjler omkring denne, forbundet med gitterværk. Fra centrum af dets koniske tag sendte en åbning røgen fra den hellige ild op i luften. Om natten må der have været et beroligende rødt skær oppe ved denne åbning, og det må virkelig have været en trøst, når man efter mørkets frembrud gik hjem over Forum, da at se op og opdage det, vel vidende, at den vestalinde, der havde vagt, passede på ilden, og at alt var godt.

Hvis ilden ved et tilfælde gik ud, og det hændte en sjælden gang i de elleve århundreder, var det det frygteligste af alle *prodigia*, og jeg formoder, at fugtigt træ, et tropisk regnskyl eller en søvrig vestalinde kunne forårsage denne ulykke. Hvis den vagthavende vestalinde havde skylden, ventede der hende en forfærdelig straf. Hun blev klædt nøgen, og i mørket piskede pontifex maximus hende, uden tvivl et minde om den afstraffelse, der blev forsømmelige piger til del i forhistoriske tider. Så tændte de sammen flammen igen, antagelig ved at børe et hul i et stykke indviet træ. Det var den metode, pontifex maximus anvendte en gang om året i marts, når ilden havde fået lov til at gå ud, og det nye års ild skulle tændes - en hedensk version af den hellige ilds ceremoni, der stadig iagttages hver påske af den ortodokse græske kirke i Jerusalem.

Ingen præst, der lærer at læse messen, kan være mere nøjagtig, end vestalinden måtte være ved iagttagelsen af sit ritual. Det var dem forbudt at anvende vand fra rør, og alt vandet i vestalindernes hus måtte bæres fra en hellig kilde langt borte. I begyndelsen måtte vestalinderne udføre denne pligt til fods og bære vandet i lerkar på deres hoveder, men senere besørgede tjenestefolk dette trællearbejde for dem. De lerkar, der blev anvendt af vestalinderne, var af den allerældste art, lerfade og skåle, der for århundreder siden var gået af mode. Ved den årlige bagning af det hellige brød, der blev bagt af aks fra det første korn, anvendte vestalinderne metoder, der havde været anvendt i forhistoriske dage, inden kværnen var opfundet. Det er forbløffende at tænke sig, hvorledes forældede skikke i tidens løb kan blive tillagt religiøs betydning.

Foruden tempeltjenesten havde vestalinderne fået betroet overvågelsen af visse mystiske genstande, af hvis bevarelse man mente, den romerske stats eksistens var afhængig. Hvis der udbrød brand i Forum, hvad der hyppigt skete, forlod vestalinderne selvfølgelig den hellige ild, og deres eneste omsorg var så at beskytte relikvierne. Et af dem var Palladium, der formentes at have været en statue, som Æneas havde reddet ud af Trojas flammer. Disse genstandes endelige skæbne er et af Roms mysterier, og da man i sidste århundrede udgravede *Atrium Vestae*, håbede man, at der skulle blive kastet nyt lys over dette forhold, men arkæologerne kom til den overbevisning, at de sidste vestalinder havde taget deres hemmelighed med sig i graven.

Alle vestalinderne bar en særlig hovedbeklædning, kendt som et pandebånd. Det var et diademlignende bånd af uld og var symbolet på deres uberørthed. Når en jomfru glemte sit løfte, sagde man, at hun havde besudlet sit pandebånd. Dette hændte kun sjældent, faktisk kender man i løbet af elleve århundreder kun en snes tilfælde. Der var imidlertid et frygteligt år, 114 f.Kr., da der må have været en meget dårlig indflydelse på skolen, for en uventet skandale forekom, da ikke mindre end tre vestalinder besudlede deres pandebånd og udsonede deres synd ved den frygtelige død at blive levende begravet, hvad der efter den romerske lov var straffen for utugt. Den vestalinde, der var blevet anklaget og fundet skyldig, blev berøvet sine værdighedstegn og pisket. Plutark har efterladt sig den bedste beretning om det, der skete:

"Den vestalinde, der er blevet dømt for blodskam, begravnes levende i nærheden af Porta Collina, under Servius Tullius' ager. Her er en ganske lille krypt med en åbning i hvælvingen, og gennem denne åbning sænkes en stige ned. Der findes en seng, en olielampe og nogle få forråd som brød, vand, mælk og olie. Disse forsyninger (i virkeligheden en raffineret grusomhed) er anbragt der, fordi det ville være helligbrøde at dømme en kvinde, der

tidligere er blevet indviet til guderne, til hungersdød. Den ulykkelige forbryderske føres hertil i en overdækket ligvogn, hvortil hun er bundet med læderremme, så det er umuligt, at hendes suk og klager kan høres af de tilstedeværende sørgende. Massen viger tavs til side for at lade ligvognen passere, der udtales intet ord, der høres ikke så meget som en mumlen. Tårer strømmer ud af øjnene på alle tilskuere. Man kan umuligt tænke sig et frygteligere syn. Hele byen er rystet af rædsel og sorg. Båren bringes hen til kanten af åbningen, bødlen skærer remmene over, pontifex maximus beder en uhørlig bøn og hæver sine arme op mod guderne, inden han siger den skyldige farvel. Han følger og hjælper hende op til toppen af stigen og vender tilbage i det frygtelige øjeblik, da hun forsvinder. Så snart hun har nået bunden, fjernes stigen, åbningen forsegles, og en masse jord skovles oven på stenen, der lukker den, indtil toppen af opdæmningen er nået, og hver eneste spor af dommens fuldbyrdelse er forsvundet."

Stedet for denne frygtelige levende begravelse har været kendt siden 1872, da professor Lanciani fandt det. Han fastslog begravelseskrypten til at ligge under den nuværende Via Goito, omtrent halvtreds meter fra finansministeriets østlige dør og ikke langt fra hovedbanegården. Her ligger efter al sandsynlighed de vestalinder, Venus svigtede, stadig i deres frygtelige hvælvinger, medens det moderne Roms trafik passerer hen over dem.

Det sidste glimt af vestalinderne er sublimt. Da templerne blev inddraget i 394 e.Kr., var det slut med vestalindernes eksistens. På dette tidspunkt var Serena, vandageneralen Stilichos smukke hustru, i Rom og besøgte templet for Den store Moder på Palatin. Der så hun statuen af gudinden stående oven på det kolde alter, stadig iført sin klædning og sine juveler. Hun gik op ad trinene til statuen, lukkede gudindens halsbånd op og lagde det om sin egen hals. En aldrende vestalinde, måske den sidste af sin orden, der havde ledsaget Serena i templet, skreg højt ved denne vanhelligelse og blev ført bort, forbandende Serena og hendes ugudelighed. Nogle få år efter blev Serena kvalt efter senatets ordre, mistænkt for, at hun intrigerede med goterne, og de sidste hedninge i Rom følte, at de gamle guder havde talt, da den hals, der havde båret gudindens juveler, fik lagt boddens reb omkring sig.

Det forekom mig, at selv støvet i vestalindernes hus var sammensat af minder. Næppe nogen religiøs orden i verden er forsvundet ind i mørket med færre stænk på sin moral. Det var, som så jeg den hellige ilds præstinder passere århundrede efter århundrede i deres snehvide klædning, mystiske og hellige i alt det de gjorde, og også i deres religiøse opgave, der er symbolsk for alle kvinder, lige meget af hvilken race eller religion, der sådan set også kan siges at være arnens præstinder.

Bag en bunke murværk hørtes en turists stemme: "Hvad er det der? Er der noget at se?"

En anden stemme, hvis ejer åbenbart var ved at rådføre sig med et kort, læste højt: "Vestalindernes hus - nej, der er intet at se, blot en bunke skrammet ..."

Og to unge turister dukkede op, klatrede over en mur og forsvandt ind imellem ruinerne.

Da jeg en dag gik op ad Via Sacra, kom jeg til et lille rundt tempel, som rejsebøgerne kalder Romulus' Tempel. Det blev bygget til minde om en prins, der fik dette navn af sin fader kejser Maxentius i et øjeblik af begejstring for oldtiden. Drengen døde, og tre år senere

fandt den kærlige fader sin død i Tiberen, trukket ned af sin rustning. Det var under kampen for Sacra Rubra, da den sejrriige Konstantin den Store rykkede ind i Rom med det kristne symbol på sine standarter.

Det var ikke Romulus, jeg tænkte på, da jeg betragtede det runde tempel. Jeg tænkte på det mærkelige, at der slet ikke findes døre på Forum, men her var der to smukke i bronze med den samme udsøgte grønne farve som et irret spejl af en mønt. Medens jeg beundrede dem, begyndte den ene langsomt at svinge op. Det var uhyggeligt på dette tavse og øde sted at se et tegn på menneskeligt liv i dette lille tempel. Medens jeg spekulerede på, hvem eller hvad der ville dukke op, kom en lille, ældre italiener til syne, en af disse ruiners mystiske kustoder, en af disse civilklædte mænd, der har små aflåsedes hytter hist og her, fulde af smukt forsurede gesimser.

Jeg gik op ad trappen og fortalte ham, i hvor høj grad jeg beundrede dørene. Han sagde, at det var de eneste romerske døre, der stadig svingede på deres hængsler. Jeg ville ikke rigtigt tro dette, men han var aldeles vis derpå, og han måtte jo vide det. Hans navn var Guiseppe Protti, han fortalte mig, at han havde arbejdet på Forum i 35 år og under mange arkæologer. I sin hånd holdt han en romersk bronzengle af samme type, som man kan se stærkt ætset i British Museum. Jeg spurgte ham, om jeg kunne få lov til selv at åbne en dør, der efter hans udsagn havde været ophængt på de samme hængsler i så lang tid. Han viste mig, hvorledes jeg skulle sætte nøglen i nøglehullet og presse hårdt med håndfladen, og efter flere forgæves forsøg svingede den store bronzeflade, mindst 6 m høj, langsomt indad. Ak, templet er nu lagerrum for marmorsøjler og brokker af murværk, for hakker og skovle. Aldrig har en pragtfuld dør åbnet sig til et mere banalt sceneri.

Jeg fortsatte op ad Via Sacra forbi det sted, hvor jeg er vis på, at Horats traf sin kedsommelige ledsager, og op til den pragtfulde Titusbue. Hvis man ønsker at se, hvorledes arkitekturen kan degenerere, kan man sammenligne dette smukke arbejde, opført i det 1. århundrede, med de tunge og livløse figurer på Septimius Severus' triumfbue i den anden ende af Forum, opført toethalvt århundrede senere.

Titus, søn af Vespasian, afsluttede Den jødiske Krig og jævnedes Herodes tempel med jorden, således som Josephus beskriver det med stor kraft. Inde i buen kan man *i haut relief* se Titus i triumf ride gennem Rom med byttet fra sit felttog, deriblandt Tabernaklet og Den syvarmede Lysestage i guld. Det er de eneste samtidige billedhuggerarbejder, der findes af disse genstande, hvis endelige skæbne endnu den dag i dag er et mysterium.

Man ved, at de, indtil barbarerne plyndrede Rom, opbevarede i Fredstemplet, der var Roms fineste museum, og de var blandt de få genstande, der overlevede ilden i 191 e.Kr. Man formoder, at den del af det jødiske bytte forsvandt under goternes plyndring af Rom i 410, og man har aldrig senere hørt noget om dem. Procopius, der skrev i det 6. århundrede, siger, at da Genserik og hans vandaler, berbere og beduiner, plyndrede Rom i 455 blev, hvad der var tilbage af skatten, hobet op i både og sikkert afskibet til Kartago. Der lader det til, at Belisarius fandt det og sendte det til Konstantinopel.

Dette modsiges af det mærkeligste sagn om, at da Alarik døde i Syditalien, ændrede hans følgesvende floden Busentos' løb og byggede en stor grav, hvor de hobede disse trofæer op omkring hans døde legeme og deriblandt også de jødiske skatte fra Rom. Så lod de floden

flyde tilbage i dens oprindelige leje, og dræbte arbejderne, for at ingen skulle vide, hvor Alerik lå begravet. Jøderne tror imidlertid ikke på nogen af disse historier. Skribenter siger i Talmud, at byttet fra templet ganske simpelt blev kastet i Tiberen, hvor det ligger den dag i dag. Jeg tror, at på et eller andet tidspunkt i det 18. århundrede bønfuldt jøderne i Rom paven om at få lov til at opmudre Tiberen, men dette blev aldrig gjort. Blandt jøder findes der en gammel overtro, hvorefter det ikke er rigtigt eller heldigt at passere Titusbuen, og jeg har mange gange, når jeg iagttog grupper af turister passere over Forum, prøvet at opdage, hvorvidt denne overtro stadig eksisterede, men mange, der tilsyneladende var jøder, passerede frygtløst under den, og lige så mange, der så lige så jødiske ud, lod til at gå uden om buen, så jeg var ude af stand til at fastslå noget derom. Da jeg omtalte dette til en fremmedfører, svarede han, at der var ingen tvivl om, at overtroen stadig fandtes, og at han ofte havde lagt mærke til, at jødiske medlemmer af hans grupper altid gik langt uden om Titusbuen. Der findes imidlertid ingen fordom imod at besøge Colosseum, der var bygget på samme tid af enorme hold af jødiske fanger.

Når man betragter cæsarernes marmoransigter i Roms museer, kan man ikke undgå at lægge mærke til, at selv de onde af dem har forsonende træk. Hvem vil, når han betragter Tiberius bedrøvede, værdige ansigt, tro, at han var den aldrende, forhærdede synder, der i en alder af 70 år trak sig tilbage til Capri for at fortsætte sine ekscesser? Hvem kan forestille sig, at den rolige, følsomme Claudius var et så utroligt fæ og en sådan kryster, som man fortæller, eller at endog Nero var fuldstændig uden hjerne og værdighed? Hvilket resultat kommer vi da til? Lyver disse statuer, eller er *cæsarernes liv* kun en samling ondsindet politisk sladder? Suetonius, forfatteren, var en mærkelig karakter, som man ikke ved stort andet om, end at han antagelig var født under Neros kejserdømme og var en sky og overtroisk person, der ikke rigtig passede ind i sine omgivelser. Han prøvede at lære jura, og opgav det, han prøvede hæren, og tog sin afsked fra den, og til sidst blev han Hadrians sekretær, indtil han blev afskediget for respektløs optræden overfor kejserinden. Han lader til at have fundet sin største lykke i biblioteker og ved forskningens rene glæder. Da han havde adgang til de kongelige arkiver, skulle han have haft den bedste lejlighed til at finde de intimeste detaljer frem angående de ophøjede personers liv og færden, men tilsyneladende har deres laster interesseret ham mere end deres dyder. Ligesom så mange andre stille, tilbageholdende mennesker havde han et altid villigt øre for skandaler. Han var også en første klasses politisk journalist og kendte udeladelsens underfundige kunst.

Jeg tror, videnskabsmænd vil være enige med mig i, at forvanskningen af moralske brister til uskyldige og excentriske vaner var typisk for romersk politisk propaganda. Et smædeskrift lader til at have været det romerske ækvivalent for en moderne karikaturtegning, og der fandtes næppe nogen kendt person, der var immun. Måske lo romerne kun af det, ligesom vi ler af en karikaturtegning, og denne maliciøse stikken sin næse i andre folks sager fortsatte i Rom helt ned til Pasquinos tid.

Cæsarerne var næsten alle ængstelige mænd. Den nye cæsar nåede ofte magten over sin forgængers myrdede legeme, og det var god politik at smæde den døde cæsar. Det uhyggeligste træk ved dette system, selv om vi, der har levet under Hitler og Mussolini, ikke skulle havde vanskeligt ved at forstå, hvorledes den slags kan ske, var det engang så mægtige senats magtesløshed. Men selv så synes det mærkeligt, at en samling banditter som prætorianergarden igennem århundreder skulle have lov til at vælge kejseren og til, når de følte lyst til det, at myrde ham og vælge en anden i hans sted. Havde senatet været stærkt

nok til at straffe prætorianerne, da de myrdede Caligula og respektløst valgte Claudius, som de opdagede skjult bag et gardin, ville historien måske have formet sig anderledes, men det mistede kontrollen med situationen lige fra begyndelsen, og siden måtte det af finde sig med den ydmygende stilling og aflevere sine lykønskninger til en kandidat, der var valgt af paladsvagten.

I en situation hvor enhver general kunne blive den regerende kejsers rival, er det ikke overraskende, at så mange pludselig blev slået ned, eller at mængden en kejser besluttede sig til at leve et kort, men munter liv. Den nervøse spænding illustreres udmærket af Domitians eksempel, der var så bange for at blive snigmyrdet, at han lod sit palads mure belægge med glimmer for at kunne se, hvad der skete bag ham. Og den nedværdigende formel for at opretholde magten udtrykte Septimius Severus klart på sin dødsseng, da han sagde til sine sønner: "Berig soldaterne, bryd jer om intet andet."

Af de 55 kejsere, der regerede fra Augustus til Jovian, en periode på omkring fire århundreder, blev 28 myrdede og 3 begik selvmord, kun 7 efterfulgte deres fædre. Mellem 235 og 285 e.Kr døde kun 26 kejsere en naturlig død. De frygtelige grusomheder og snigmord, de feminine intriger og favoritternes regeren, der var så almindelig kendt i Byzans og ved kaliffernes hof, var også velkendt på Palatin, og man undrer sig over, at der virkelig kunne findes nogen, der var villig til at lade sig vælge til cæsar. Faktisk var der aldrig mangel på kandidater, i virkeligheden myrdede, bestak og intrigerede mænd århundrede efter århundrede for at bære den kappe, der så ofte og så hurtigt blev til et ligklæde.

Når man betragter cæsarerens blodige historie, kommer man uundgåeligt til at tænke på den første af dem, Julius Cæsar, som man har kaldt oldtidens største mand. Han døde, fordi en samling idealistiske republikanere og misfornøjede senatorer troede, at han ønskede at oprette et arveligt monarki. Nogle af de buste, der er lavet af ham i hans sidste leveår, viser et bedrøvet, furet, hulkendet ansigt, med nedadtrukne mundvige, en desillusioneret halvfjerdsårig mands ansigt, men Cæsar var kun 58, da han døde.

Hans samtidige bemærkede den forandring, der var sket med ham: hans ildebefindender, hans hyppige epileptiske anfald, hans glemsomhed, hans hidsighed og trætte og overanstrengte udseende.

Cæsar blev ikke myrdet på Capitol, sådan som Shakespeare mener, og heller ikke på Forum, men en kilometer borte i det pragtfulde nye teater, som Pompejus havde bygget på Marsmarken. Grunden, til at senatet mødtes så langt fra dets historiske hjem på Forum, var den, at senatsbygningen var ved at blive ombygget og ikke kunne anvendes.

Det er interessant, sådan som jeg gjorde det en morgen, at følge Cæsars bevægelser den sidste dag i hans liv. På det tidspunkt boede han sammen med sin hustru Calpurnia i pontifex maximus' officielle residens på Forum, en bygning ved siden af vestalindernes hus. Cæsar var den sidste pontifex maximus, der boede her, da Augustus fulgte efter ham, boede han på Palatin og slog det gamle *Domus Publica* sammen med vestalindernes hus.

Det var til dette hus og til det natlige Forums ensomhed, at Cæsar vendte tilbage den 14. marts 44 f.Kr. Han havde spist til middag med sin ven Lepidus, og efter middagen havde han genlæst nogle statspapirer og samtidig med et øre lyttet til samtalen omkring ham. En

eller anden begyndte en diskussion om "hvilken død, der er den bedste død"? Cæsar så op fra sin læsning. Da han var kommet hjem, havde han svært ved at sove, og det samme gjaldt Calpurnia. Hun havde en drøm, hvori hun holdt hans døde legeme i sine arme, og hun blev så forskrækket, at hun prøvede at overtale ham til at aflyse sin tilstedeværelse i senatet.

Kvinder har ofte en sjette sans, som kloge mænd ikke bør undervurdere, og Cæsar var først tilbøjelig til at følge hendes råd. Mindst tres mennesker var med i sammensværgelsen om at myrde ham, og Calpurnia havde utvivlsomt mærket den ildevarslenende atmosfære. Cæsar, der i en alder af ottehalvtreds var en kyniker, hvis galante eventyr var almindelig samtale i hæren, elskedes åbenbart stadig af sin hustru, hvis frygt for hans sikkerhed og hvis ønske om at beskytte ham ikke berørtes af den kendsgerning, at hendes berygtede rivalinde, Kleopatra, på det tidspunkt var installeret i Cæsars villa på den vestlige Tiberbred. Men da tiden kom, fejede Cæsar Calpurnias ængstelse til side og drog af sted til mødet sammen med en ung mand, der var blevet sendt hen for at eskortere ham, for de sammensvorne skælvede af iver efter at få deres blodige gerning overstået, inden sammensværgelsen opdagedes.

Det tog mig femten minutters langsom gang fra ruinerne af Domus Publica på Forum at nå scenen for Cæsars død. Det er ikke muligt at sige, hvilken vej han gik, men det er sandsynligt, at han undervejs så op på stilladset rundt om senatsbygningen, da han forlod Forum, og det kan være, at arbejdet der var standset, da den 15. marts var en offentlig helligdag. Hvert år den 15. marts strømmede Roms befolkning ud for at fejre en fest i forbindelse med en mystisk guddom, kaldet Anna Perenna, som man forestillede sig som en drukken, gammel heks. Mængden spiste ude under træerne eller i løvhytter og drak en masse. Ovid fortæller, at folk flokkedes på Marsmarken for at svire og bede til, at de måtte leve lige så mange år, som de tømte bægre med vin. En sådan munter friluftsscene var Cæsars sidste glimt af Rom.

Pompejus' Teater på Marsmarken var den pragtfuldeste bygning af sin slags i Rom og siges at have lignet det græske teater på Mitylene. En mægtig halvcirkel af marmorsæder, uden tag, kunne rumme en forsamling på 17.000, og bag scenen var der overdækkede søjlengange og haver med morbærfigentræer, hvor tilskuerne kunne vandre i pauserne. Op til disse haver lå Pompejus Curia med en halvkreds af sæder i tre rækker, vendt imod en *apsis*, hvor Pompejus' berømte statue stod. Dette var den hal, hvori senatet skulle mødes. Stukket ned af treogtyve stik faldt Cæsar om ved foden af Pompejus statue, og det fortælles, at hans sidste handling var at sørge for, at hans toga dækkede ham sømmeligt, inden han faldt om på marmorgulvet. Som professor J.F. Mahaffy har sagt, "tilføjede Brutus, en stor snudet og ikke helt hæderlig pralhals, måske sin egen generation den største skade, noget menneske har tilføjet sine samtidige".

I nogle timer lå Cæsars lig der, hvor det var faldet. Så kom tre af de fire slaver, der havde båret hans bærestol, ind på Curia, samlede det blodige lig op og førte det hjem. Da der var en mand for lidt, hældede bærestolen, og en af Cæsars arme hang ud over den ene side. Det var det syn, der mødte Calpurnia, da slaverne bragte deres herre tilbage til *Domus Publica*.

Et besøg i katakomberne

Omkring 50 katakomber ligger i en cirkel rundt om Rom, og man opdager stadig nye. Der er ikke megen tvivl om, at mange af de første kristne stadig sover sikkert under det moderne Roms brolægning. Pater Marchi anslog, at 6 millioner kristne må have været begravet i katakomberne, og at gallerierne, hvis de alle blev anbragt i fortsættelse af hinanden, ville strække sig over 1.000 km.

To omstændigheder havde indflydelse på oprettelsen af en katakombe. Det var imod romersk lov at foretage begravelser inden for murene, derfor måtte katakomberne ligge uden for Rom. Den bedst egnede jord var den bløde vulkanske klippe, der kendes som *tufa granulære*, og stedet måtte være frit for underjordiske kilder og højt nok til ikke at blive oversvømmet i fugtigt vejr. Den gamle tanke, at katakomberne var gamle stenbrud og sandgrave, blev opgivet for længe siden. De var alle omhyggelig udbygget af et lav af kristne gravere, kendt som *fossores*, og det giver et realistisk indblik i den menneskelige natur, at da den første skønhed ved den primitive kirke var falmet, måtte Gregor den Store forbyde visse af disse mænd at modtage bestikkelser for at grave nye grave i nærheden af en populær martyr.

Katakomberne har aldrig været hemmelige skjulesteder, hvor de kristne levede. Hentydningerne i helgenlegenderne til en "der levede i katakomberne" betyder, at han levede i en af bygningerne på jorden oven over dem, og selv om dyngerne af udgravet tuf kunne have været skjult, så var der ingen grund til, at katakomberne skulle have været hemmelige.

Ligesom alle andre grave var også katakomberne hellige steder, "Ethvert menneske gøre det sted, der tilhører ham, til et religiøst sted ved at føre sine døde dertil", står der i loven. Magistraten og politiet kendte alle katakomberne, der måtte opføres efter ganske bestemte regler. Størrelsen af grundarealet måtte ikke overskrides ved udgravninger nedenunder. Når en katakombe var fuld, måtte graverne derfor hugge et trin ned til et lavere niveau og begynde en række gallerier nedenunder de første. Nogle katakomber ligger i seks niveauer, og den ældste grav er selvfølgelig den, der er nærmest overfladen.

Fem katakomber stammer fra den apostolske tid, men det største antal er fra det 2. til det 4. århundrede. Med kirkens triumf i det 4. århundrede bliver begravelserne i katakomberne en sjælden begivenhed, og da St. Hieronymus i 365 var skoledreng i Rom, var gravene allerede ved at blive en sjældenhed, der vakte ærefrygt i sindet hos dem, der besøgte dem.

"Da jeg var en dreng i Rom, hvor jeg blev oplært i de liberale studier", skriver St. Hieronymus, "plejede jeg om søndagen sammen med andre i min egen alder at vandre rundt til apostlenes og martyernes gravsteder, og jeg gik ofte ned i krypter, der lå dybt nede i jorden, hvor der langs med væggene var anbragt dødes legemer til begge sider, når man kom derind, og alt er så mørkt, at profetens ord fuldbyrdes: "De stiger levende ned i helvede." Af og til formindsker et lys oppefra mørkets rædsler, men det synes snarere at være et hul, der er lavet for at give lyset adgang, end et vindue, og medens man vandrer fremad skridt for skridt, omgivet af nattens mørke, mindes man Virgils ord: "Selve stilheden fylder sjælen med gru."

Der er to mærkelige ting ved katakomberne. Den ene er, at hvis man brugte ordet overfor en af de første kristne, ville han enten ikke ane, hvad man mente, eller han ville vise en over til begravelsespladsen på Via Appia, kaldet *ad catacumbas*. Navnet betyder "i hulningen", en hentydning til stedets beliggenhed, og dette sted æredes særlig højt som det traditionelle hvilested for apostlene Peters og Paulus' levninger (selv om der ikke findes noget arkæologisk bevis herfor). Det ord, de første kristne brugte for at beskrive en katakombe, var det græske ord *koimeterion* for et dormitorium eller en soveplads.

Den anden mærkelige ting er, at med undtagelse af *ad catacumbas* var alle kirkegårde i Rom glemt og forsvundet for 600 år siden. Det forekommer næsten umuligt, at 6 millioner begravelsespladser skulle kunne forsvinde, og forklaringen ligger i Roms historie.

Fra det 4. til det 6. århundrede var katakomberne de kendeste steder i Rom, og pilgrimme kom langt fra for at besøge apostlenes og martyrernes grave. Der blev skrevet rejsehåndbøger for at hjælpe dem, og når de havde set de kirker, der var bygget over apostlene Peters og Paulus' grave, besøgte de også katakomberne. Den gamle romerske rædsel for *violatio sepulchri* levede stadig og udviklede sig til en frygt for, at det ville føre til ulykke, hvis man forstyrrede en martyrs ben.

Da barbarerne i det 5. århundrede rykkede ind i Rom, blev katakomberne, der lå uden for murene, ransaget for værdisager, og for at frelse martyrernes rester fra vanhelligelse bestemte paverne at flytte dem ind i kirkerne. De blev ført ind i byen i vognladninger. Det fortælles, at da Pantheon i 609 blev en kirke, anbragtes 28 vognladninger ben i krypten, og i 817 anbragtes 2.300 lig i St. Prassede. Dette ændrede selvfølgelig pilgrimsrejsernes form. Pilgrimmene fandt nu martyrernes grave inde i kirkerne, og efterhånden forfaldt katakomberne, og til sidst glemtes de helt. Indgangene blev tilstoppede og groede til. De eneste grave, middelalderens pilgrimme kendte, var *ad catacumbas*.

Den 31. maj 1578 brød en mand, der gravede efter *pozzolana* i en vingård i nærheden af Via Salaria, ind i en tunnel og befandt sig pludselig i de dødes verden. Han så en snæver tilhugget klippegang, til begge sider kantet af gravnicher, og da han vovede sig derind, så han, at galleriet var gennemskåret af andre, der førte videre ind i en labyrint. Hans opdagelse forbløffede Rom. Den tids mennesker blev mere ophidsede ved tanken om, at en by af døde fandtes, så at sige under deres fødder, uden at de havde anet det, end ved den første kristne menigheds nye og vidunderlige verden, der var dukket op efter dens lange begravelse - gravlamperne, glaspokaler med portrætter af apostlene Peter og Paulus, malerierne af den gode hyrde og de rørende gravskrifter. Meget skulle ødelægges, spredes og gå tabt for stedse, inden menneskene forstod at vurdere den forunderlige genopstandelse af den kristne tros første århundreder. Da stedet i 1915 blev udgravet, opdagedes umiskendelige beviser på denne helgenkultur. Nogle pilgrimme skrev på latin, nogle på græsk: "Jeg, Tomius Coelius", skrev en, "deltog i et kærlighedsmåltid for Peter og Paulus." Et mærkeligt glimt ind i en verden, hvor tankegangen var kristen, men sædvanerne stadig var hedenske.

Få minutters gang bragte mig til St. Domitillas' imponerende katakombe. Tre turistbiler var kørt op udenfor, og i billetkontoret var bebrillede munke i færd med at sælge håndbøger og prospektkort, medens en messede: "Hvor mange englændere?" "Hvor mange

franskmænd?" "Tyskere denne vej, vær så god.", og vi sorterede os selv i de sproggrupper, der blev skabt ved Roms fald.

Jeg greb et voksllys og fulgte med en engelsk gruppe, der var på vej ned i hælene på en fransk, og næppe havde ladet dagslyset bag os, før katakombernes kulde krøb frem og greb os som med en knoglet hånd. Selv selskabets humorist, der havde været munter nok ved billetkontoret, blev tavs efter et valent forsøg på at sige vittigheder, og vi vandrede i en enkelt række ind i et mørke, der kun oplystes af det flakkende skær fra vore voksllys. Som køjer i et skib sås begravelsesnicher den ene over den anden inde i de rå mure. Med få meters mellemrum kom vi til en tværtunnel, hvor vi holdt endnu bedre sammen, fast bestemt på ikke at skilles ad.

Munken fortalte tålmodigt en spørgende, sådan som jeg antager, han gør det mange gange om dagen, at folk somme tider farer vild i katakomberne, så der må organiseres eftersøgninger for at finde dem. Det bedste, man kan gøre, hvis man kommer bort fra de andre, er at sætte sig ned og vente. Det værste er at gå ned ad trinene og ind i en anden række gallerier, hvor man måske ikke vil kunne høre råbene fra dem, der prøver at lokalisere en. For nylig var to turister forsvundet i 48 timer i en af katakomberne.

Med samme tålmodighed, som hvis han sagde noget, men ventede af ham, fortalte munken en anden, at de kristne aldrig havde levet i katakomberne, men kun var kommet her for at holde gudstjeneste ved martyrernes grave og fejre det hellige messeoffer, ofte ved daggry. Men i tider med forfølgelse kunne en jaget kristen altid søge tilflugt her, sikker på, at han næppe ville blive fundet.

Af og til holdt munken en pause for at forklare et eller andet, så rykkede vi nærmere for at lytte, og vore ansigter oplystes af skæret fra vokslysene. Foran os kunne vi i mørket høre ekkoet af en stemme, der forklarede på fransk, en anden på tysk og en tredje på italiensk. Det var betagende at være en del af dette europæiske mikrokosmos, der stod højtidelig og fuld af ærefrygt ved vor tros og civilisations vugge.

Da vi gik videre, hørte vi lyden af en salme, først så svag og ligesom fortabt i de indviklede gallerier, at det kunne have været et spøgelsesagtigt ekko fra fortiden. Da vi gik videre, blev lyden stærkere, indtil vi kom til et sted, hvor vi, da vi så ned på en åben plads i katakomberne, fik øje på 50 pilgrimme, der knælede foran et alter. Den ledsagende præst, havde netop afsluttet messen og var ved at pakke sin messedragt ned i en lille taske. Vores fører fortalte os, at der hver morgen læses 20 eller 30 messer nede i katakomben, sommetider kommer en præst alene, sommetider kommer han med en hel flok pilgrimme.

Præsten forklarede mig, da jeg spurgte ham, at af hygiejniske grunde var ligene i katakomberne som regel indesluttet i gips hermetisk tillukkede i gravene, ligesom man bestandig afbrændte vellugtende olier eller desodoriserende midler. Ofte anbragtes pokaler i den gips, hvormed ligene var dækket. Da de første gravforskere fandt dem, lagde de mærke til en hård, mørk aflejring, som de mente var tørret blod, og de troede, at alle grave, hvori der fandtes sådanne glas, var martyrgreve. Det, glassene i virkeligheden indeholdt, var sakramentet, der ikke blot blev begravet med den døde, men også blev sendt til den syge og endogså af de levende båret rundt om halsen i en lille æske.

"Den skik, at begrave sakramentet, blev først forbudt i 393", tilføjede pateren, "og nu til dags må ingen anden end Den hellige Fader bære det på sin person. To af de sidste paver har gjort det. Da Pius VII efter Napoleons ordre blev ført bort fra Rom, bar han det hellige sakramente i et lille kar, der var lavet til dette formål, og da Pius IX under den nationalistske rejsning i 1848 flygtede fra Rom, bar han det også om sin hals i den samme beholder."

Vi fulgtes op i dagslyset.

"Jeg synes sommetider", sagde han som til sig selv, "at vor tid med dens materialisme i høj grad ligner den romerske verden for århundreder siden. Når jeg går ned i katakomben, føler jeg mig i kontakt med fortidens stilhed." Vi trykkede hinandens hænder, og han skyndte sig over til en ny gruppe turister, der utålmodigt ventede på ham.

Lateranet

Ligesom Peterskirken og alle Konstantins andre bygningsværker og også de hedenske templer vender San Giovanni in Laterano front mod den opstigende sol. Tagets kæmpestatuer af Frelseren, Johannes Døberen og kirkelærerne, aftegnet hvide mod en tidlig sommermorgens himmel, er lige så imponerende som Peterskirkens kuppel. Når man nærmer sig kirken, fanger to høje bronzedøre, ligeså grønne som en gammel patineret mønt, straks øjet. Jeg har i Rom kun set to andre døre, der kan sammenlignes med disse, det er Pantheons døre og dørene til Romulus tempel på Forum. De hører til de mest talende relikvier, der findes. Der må have været mange sådanne pragtfulde døre, ligesom der var hundreder af bronzestatuer, men bronze kan smeltes om til mønter, og de er alle forsvundet, undtagen disse tre, statuen af Marcus Aurelius og nogle få andre, der findes på museer.

Til trods for dens pragt og størrelse, dens strålende kulørte gulv, dens purpurfarvede og gyldne loft og dens pavelige alter, der stråler som et juvelskrin, og hvor hovederne af apostlene Peter og Paulus er skjult bag et forgyldt gitter, er kirken San Giovanni in Laterano en skuffelse. Den er en skuffelse, fordi dette mægtige baroktempel ikke synes at have noget at gøre med sin egen historie, sådan som vi kender den.

Der kan ikke have været nogen mere forvirret pave i historien end Melitiades, om hvem der ikke vides meget andet end, at han regerede fra 311-314, og at han af Konstantin modtog Lateranpaladset som gave. Hvilken forbløffende forvandling! De kristne havde oplevet den værste forfølgelse, kirken havde kendt. De havde set biskop på biskop dræbt eller slæbt i eksil. De hellige bøger var blevet smidt ud og brændt, præsteskrabet var blevet fængslet og kristen ejendom konfiskeret. Så ophørte pludselig terroren med Konstantins sejr. Konstantin var en ung mand på fireogtyve år, der otte år før var blevet udråbt til Augustus af de britiske legioner i York. Utallige martyrs familier må have følt, at de menneskers stemmer, der var gået til grunde under Diocletians inkquisition, havde nået himlen.

Lateranets basilika var den første store kristne kirke, der nogensinde er bygget, og dens mosaik af Frelseren var det første billede af Kristus, der var set på et offentligt sted. Konstantin fyldte kirken med guld og sølv og byggede nogle få år senere Peterskirken, San

Paolo uden for Muren, Den Hellige Gravs Kirke i Jerusalem og andre kirker på de steder, hvor kristendommens vigtigste helligdom var.

Det var i Lateranet, at Leo I gav Attila løsepenge af Roms og kirkens skatte og derved fik ham drevet væk fra Rom. Her boede Gregor den Store, da han sendte St. Augustinus ud for at omvende englænderne, og alle middelalderens paver boede i Patriarchium, indtil voldshandlinger og oprør i Rom i 1303 fordrev pavedømmet til Avignon.

Da Gregor XI i 1377 vendte tilbage til Rom, så han en ødelagt by, hvor en befolkning på måske 17.000 mennesker krøb sammen i smuds og elendighed. Fra hans bopæl i nærheden af Vatikanet fortæller Adam af Usk, at han ofte kunne se ulve og hunde kæmpe med hinanden i nærheden af Peterskirken. Lateranet var ubeboeligt, så derfor flyttede paven over i Vatikanet.

Man ved, at otteogtyve middelalderlige paver ligger begravet i Lateranet, selv om kun få af deres grave endnu findes. Jeg så imidlertid en, og det var den første franskmands, der sad på St. Peters stol, Sylvester II, der var pave fra 999-1003. Hans samtidige troede, at han var en troldmand, der havde solgt sin sjæl til Djævelen - det var følgen af en smule lærdom og videnskab i denne mørke tidsalder. Sylvester, der havde studeret sammen med arabere og jøder i Córdoba i Spanien, indførte arabertal i Italien, og han ejede to sataniske opfindelser, et damporgel og et mekanisk ur. Romere, der om natten så den aldrende pave studere himlen fra et tårn i Lateranet eller tegne kabalistiske tegn på pergament, hviskede, at der var noget uhyggeligt ved ham, og munkene, der var middelalderens romanforfattere, fortalte århundreder igennem historier om ham. Det er en mærkelig by, vi ser i disse historier, et Rom, ved middelalderlig fantasi forvandlet til noget i retning af et eventyrland. Det var et sted med mystiske ruiner, hvor statuer bevogtede hvælvinger fulde af guld.

Da denne lærde pave døde, fortæltes der en masse historier om hans grav i Lateranet. Man sagde, at hans ben raslede, når en pave skulle dø og mere af den salgs. Da hans grav åbnedes i 1648, så man et øjeblik hans lig ligge i den pavelige messedragt og med hænderne foldet over brystet. Da man berørte liget, forvandlede det til støv, og op af dette samlede man et sølvkors og en signetring.

Ligsynoden i 896

Af alle rædsler, der foregik i det gamle Patriarchium, var måske ligsynoden i 896 den mest skrækindjagende. Pave Stefan VII, der lader til at være blevet gal af politisk had, gravede sin forgænger Formosus lig op, satte den døde pave iført messedragt på en trone og gennemførte en foregiven proces. En skælvende diakon stod som forsvarer ved siden af liget, men var for chokeret og rædselsslagen til at ytre et ord. Liget blev dømt, hver eneste handling i dets regeringstid blev annulleret, hvorefter liget blev kastet i Tiberen, hvor nogle fiskere trak det op og gav det en anstændig begravelse. Ophavsmanden til denne makabre scene blev det følgende år selv kvalt med en pude.

Paver og valg af paver i Lateranperioden

Den mest ynkelige af alle paver, Cølestin V, hører til i Lateranperioden. Han blev valgt 1294 på en tid, da man, efter at pavestolen på grund af rivaliseren mellem kardinalerne

havde stået tom i to år, rejste sig imod forbrydelserne og dårskaberne. En dag nævnede en from kardinal tilfældigvis navnet på en vis Peter, en eremit, der levede i bjergene oven over Solmona, hvor digteren Ovid var født. Man bestemte at gøre ham til pave. Tre biskopper i tjenestedragt og med valgdekretet drog af sted for at finde eremitten og kom ad en hyrdesti til en fjern hule, hvor den gamle mand boede. Han var 80 år gammel. Forvirret og skrækslagen forsøgte han at løbe sin vej, men blev til sidst overbevist om, at det var Guds vilje, at han skulle være pave. Man afførte ham hans snavsede eremitektortel og iførte ham pavelig dragt, satte ham på et æsel, og førte ham ned fra bjerget, medens korsangere og hoffolk klirrende drog forud på deres rideheste.

Den stakkels gamle mand levede i 5 måneder i en nøgen celle, der var indrettet til ham i pavens palads. Han underskrev alt, der blev lagt frem foran ham, og gjorde alt det, han fik besked om at gøre. I modsætning til så mange helgener, der har været i stand til at opdage en uærlig mand på lang afstand, var stakkels Cølestin V så ukendt med verden, at han umuligt kunne forstå de mænd eller de motiver, der omgav ham. Han bad uafbrudt og længtes efter freden i sine bjerge og efter stjernerne. Den sædvanlige, ondsksfulde, romerske beretning siger, at den onde kardinal Gaetani, der blev den næste pave, Bonifacius VIII, havde ført et talerør ind i pavens celle, og i nattens stilhed hviskede han - som var det en stemme fra himlen, der kaldte - og tilskyndede Cølestin til at give afkald på sin trone. Dette gjorde han da også, og han blev således en af seks paver, der abdicerede.

Den gamle mand afførte sig glad purpuren og tog igen sin eremitdragt på, men han fik ikke lov til at blive ret længe i sin hule. Overalt faldt folk på knæ foran ham og tiggede ham om igen at lade sig indsætte som pave. Der er noget uendelig patetisk i denne længsel efter en helgen i et højt embede, for at han kunne drive pengeudlånerne ud af templet. Det var tydeligt, at den kronede pave, der overalt blev hilst som en helgen, ikke kunne få lov til at gå frit rundt. Han overgav sig sagtmødt til pavens officer, og da han fik besked om, at siden han havde givet afkald på tiaraen, måtte han også give afkald på sin frihed, bøjede han sit hoved og samtykkede i at ende sine dage i en mørk fæstning på højens top. Det må være et udslag af himmelsk forsyn, at så meget blev udrettet af en dårlig pave, medens valget af en af de første kristne, der måske kom fra katakomberne, ikke fik den fjerneste indflydelse på tidens ånd. Men til trods for alle kirkens forsyndelser, eller måske snarere på folkets opfordring, blev Cølestin udråbt til helgen ti år efter sin død.

I den anden del af kirken så jeg den store pave, Innocens III's grav. Det var ham, der blev kaldt pavedømmets Augustus, en mand, der udmærkede sig ikke blot ved sin lærdom, sin viden, sin jernvilje og sin strålende karriere, men også ved at være indsat på den hellige stol i en alder af kun 37 år. Han var den pave, der lyste kong John i band og belagde England med et interdikt. En ung pave har altid været et yderst sjældent fænomen og blev under renæssancen og senere næsten en umulighed. Derfor er pavedømmet det mest bemærkelsesværdige eksempel på gamle mænds historie. De fleste paver blev valgt i en alder, hvor man ville have anset det passende for en konge at abdicere, og alligevel er pavestolens styrkende virkning velkendt. Mången en affældig gammel mand blev forynget i det øjeblik, tiaraen berørte hans pande. Et godt eksempel er Paul III, der som den tresårige kardinal Farnese var krumrygget og gik med stok og syntes at have den ene fod i graven. Men da han blev kronet, rettede han sig op og regerede i 15 år.

I gamle dage var den kandidat, der blev anset for *creatura papabili* en eventuel pave, som regel over tres år gammel, en mand af venlig karakter med kun få familiebånd og en mand, der kunne anerkendes af de europæiske magter. En jævn mand med fjender i *Sacrum Collegium* havde ikke den ringeste chance. Hans åndelige kvalitet betød intet, den slags skulle kirken nok tage sig af.

Ingen almindelig stat kunne have overlevet en sådan række korte regeringsperioder, som pavedømmet betragter som normale, for selv den dag i dag kan en paves død betyde, at alle regeringens embedsmænd, både nuntier og ambassadører ved fremmede hoffer, indgiver deres afskedsbegæring, og *Sacrum Collegium* styrer kirken, indtil næste pave bliver valgt. For århundreder siden var interregnet en tid, hvor der herskede terror i Rom. Fængslerne blev åbnet, lov og sikkerhed ophørte at eksistere, adelen satte lænker tværs over gaderne, og deres væbnede folk udkæmpede kampe og afgjorde gamle stridigheder, så Rom stod på den anden ende.

"Der gik ikke en dag", skrev Girolama Gigli, "uden strid, mord og baghold. Mange mænd og kvinder blev fundet dræbt på forskellige steder i byen, mange hovedløse lig blev fundet, og der blev også fundet mange, ligeledes hovedløse, der blev kastet i Tiberen, der skete indbrud og tyveri i mange huse om natten, døre blev brudt op, kvinder blev voldtaget, nogle dræbt og andre ført bort med vold. Mange unge piger blev vanæret og bortført."

Ligesom i gamle dage affører også i dag kardinalerne i kollegium sig deres røde dragter og bærer purpur, når paven er død, og hans død omgives stadig af ceremonier, der går tilbage til fjerne tider. Så snart paven er død, tilkaldes *camalingoen* for at identificere liget. Knælende udfører han den gamle romerske *conclamatio*, dvs. at han kalder den døde ved navn, ikke hans navn som pave, men hans døbenavn. I gamle dage var det skik at banke den døde pave tre gange på panden med en sølvhammer. Fiskermandens ring fjernes fra hans finger og brydes. Der gives ordre til, at Roms klokker skal ringe, og dette er den første officielle tilkendegivelse af, at paven er død.

Når det indviklede begravelsesceremoniel er forbi, tænker Rom ikke på andet end valget af den nye pave. Det er måske ikke almindelig kendt, at alle katolske mænd, selv om de ikke er gejstlige, er valgbare til pavestolen, men siden afslutningen af det 14. århundrede er kun kardinaler blevet valgt og siden begyndelsen af det 16. århundrede kun italienere frem til vore dage. I de sjældne tilfælde i fortiden, hvor en ikke gejstlig kandidat blev valgt, blev han øjeblikkelig indviet til biskop af Rom. Der er valgt langt flere paver fra Lateranet end fra Vatikanet, for Patriarchium beboedes i ti århundreder af paver, medens Vatikanet kun har været deres hjem i lidt mere end halvdelen af denne tid.

Peterskirken

Til mine egne minder vil jeg føje Piazza di San Pietro ved daggry. De fire kandelabres lygter rundt om obeliskens brænder stadig i det grå dagslys, og der er et skær af kunstigt lys under kolonnaden. I baggrunden venter kirken, vældig og imponerende på den opstigende sols første stråler. Den kommer i et glimt ovre fra Tiberen. Korset over kuplen bliver til guld, lyset strømmer ned over den store kirke, og Vatikanpaladset og de rige romerske farver, sienna og ambra, vender tilbage i dagens lys.

Det er et vigtigt øjeblik i den romerske morgen. Da dørene til Peterskirken går op, viser mænd med fejekoste og riskoste sig for at feje våbenhusets marmorgulv, og samtidig ses mange sorte skikkelser haste over piazzaen, hver med en lille rejsekuffert eller vadsæk. Det er præster fra alle dele af verden, der netop er på besøg i Rom. Det er deres ret at læse messe i Peterskirken, og altrene er reserveret uger, sommetider måneder, forud. Derfor bærer præsterne i morgenens første sollys deres små vadsække med deres messedragt op ad trapperne, og fra syv om morgenen til middag giver kirken hver dag genlyd af forskellig udtalt latin - messe efter messe, og ofte uden tilhørere, måske bortset fra et par tilfældig forbipasserende.

Den opstigende sol bliver ved med at skinne på hovedindgangen til Peterskirken, som var den et græsk tempel for Apollo. Jeg tænkte på, om præsterne mon lagde mærke til dette, og om mange af dem vidste, hvor forpint Leo den Store i 460 havde været på grund af dette problem med den opstående sol. Når de første kristne var kommet op ad den lange trappe til basilikaen, "vender de sig om og bøjer sig mod den opstigende sol, og med sænkede hoveder bøjer de deres legemer til ære for den strålende kugle", skrev Leo den Store. "Vi bekymrer os stærkt over dette", tilføjede han, "der delvis skyldes uvidenhed, delvis er en rest af hedenskab." Alle de kirker, Konstantin den Store byggede, vendte mod solen i øst, først og fremmest Den hellige Gravs Kirke i Jerusalem, nogle er ligesom San Paolo fuori le Mura blevet reorienteret, men Peterskirken vender stadig mod den opgående sol.

Det ville måske ikke være helt forkert at kalde Piazza di San Pietro et kristent Colosseum. Det er en stor arkitektonisk rundkreds, indviet ikke til døden, men til det evige liv. Der har aldrig været to sådanne mægtige stencirkler i historien, og Bernini kan godt have været influeret af Colosseum og også af det gamle Roms forsvundne søjlegange, for Peterskirkens kolonnader er det eneste sted i Rom i dag, der kan sammenlignes med de lange overdækkede gange, der var et så vidunderligt træk ved kejsertidens Rom, steder hvor befolkningen kunne finde ly for vinden om vinteren og for solen om sommeren. Disse kolonnader stammer til gengæld fra de lange arkader i den hellenske verden, der havde imponeret Augustus, da han førte sit felttog imod Antonius og Kleopatra. Det forekom mig både naturligt og morsomt at kæde alt dette sammen, når jeg, hvad jeg ofte gjorde, sad ved foden af Berninis høje søjler og iagttog livet på piazzaen.

Stirrende ned på det imponerende amfiteater står statuerne af 140 helgener oppe på toppen af kolonnaden. Synet af så mange statuer får en til at tænke på, at der ikke findes nogen lignende åben plads i verden, der er så fri for duer. Faktisk findes der her ikke en eneste, der kan pikke havren op af kørehestenes muleposer. Jeg er bange for, at der må være en hæslig og brutal historie om plyndrede reder bag denne mangel på pikkende fugle og pludselige forskrækkede vingeslag.

Da Bernini tegnede søjlerne, tænkte han sig, at kardinalers og fyrsters barokke kareter skulle køre op og ned under dem, for den midterste af de tre gange, hvori søjlerne er opdelt, er bred nok til, at to kareter kan passere hinanden, medens sidegangene var beregnet for gående.

Vatikanhøjen var selvfølgelig ikke en af Roms syv høje. Den lå uden for bymuren og på den vestlige bred af Tiberen. Det var et enormt landligt område med lergrave og vinhaver. Pottemagerkunsten var fremragende, men vatikanvinen siges at være den værste i Rom. "Hvis

du vil drikke noget surt, drik så vatikanvin”, skrev Martial, og Cicero talte også om dens dårlige kvalitet. Historien om afstamningen af det mærkelige ord *Vatikan* stammer fra *vates* eller *vaticinator*, en seer eller en profet, for i gamle dage var det et af de steder, Numa Pompilius havde valgt til at kundgøre meddelelserne fra sin spiritistiske hustru Egeria.

Apostlen Paulus må sikkert have kendt templet for Kybele, gudernes store moder, på Vatikanhøjen, den frygiske gudinde, hvis tilbedere til de kristnes smerte og rædsel blev døbt i tyreblood, der i sådanne ritualer, ligesom i dem omkring Mitradyrkelsen, så en frygtelig parodi på deres sakramenter. Kybeles tempel var berømt, og man har så langt borte som i Frankrig og Tyskland fundet inskriptioner, hvorpå den store moders præster erklærede, at deres rituel var det samme som det, der anvendtes i Vatikanet.

I oldtiden kaldtes den vej, der fra Tiberen førte til Vatikanet, Via Cornelia, og ligesom alle andre veje ud af Rom var også den kantet med grave. Denne vej var også berømt for de nærliggende haver, anlagt af den ældre Agrippina, Caligulas moder, og en del af ejendommen grænsede til kirkegården. Unge sportsglade kejsere som Caligula og Nero plejede at besøge en væddeløbsskole, der lå et sted i haverne, for at øve sig i at køre stridsvogne med firspand, og højens kirkegård lå så nær ved cirkus, at nogle af gravene langs vejen måtte ødelægges, da den vanvittige unge kejser Heliogabalus ønskede at udvide væddeløbsbanen for at få plads til stridsvogne forspændt med elefanter. Den højeste del mod nord var dækket med familiegrave, og det forekommer sandsynligt, at alle fra denne del af højen må have kunnet se ned i arenaen og se, hvad der foregik.

De, der tilfældigvis var på kirkegården en aften i år 65 e.Kr., da Nero begyndte de første kristenforfølgelser, ville have set det frygtelige syn, som Tacitus beskrev. Kristne, dækket af vilde dyrs huder, blev flænget af glubske jagthunde, andre, der var smurt ind i tjære, blev brændt på bål, eller hængt op på høje stolper som levende fakkellys om aftenen i Vatikanhaven. Nogle blev korsfæstet. Og medens disse frygtelige scener udspillede, kørte Nero, påklædt som stridsvognskører, væddeløb rundt på en bane, der oplystes af brændende martyrer. Gennem mange år mente man, at Peterskirkens sydmur var opført på nordmuren til Neros cirkus, og at vatikanobelisken, der plejede at stå ved kirkens sydøstlige hjørne, markerede centrum af *spina*, hvor væddeløbsvognene vendte. Nye udgravninger vil have det til, at dette ikke er tilfældet, men ingen kender forklaringen. Måske lå cirkus længere mod syd, måske er der en anden obelisk, der endnu ikke er opdaget. Under disse undersøgelser fandt man ingen spor af den hedenske kirkegård, hvorpå kirken er bygget, men senere er hele gravgaden under kirken blevet udgravet og bevaret og oplyses af elektricitet. Det er muligt at spadserere rundt i den og gå ind i gravene ligesom nogle af gaderne i Pompeji. Den del af gravgaden, der er blevet afdækket, er omtrent 7.000 meter lang og indeholder 27 familiegrave. Det er velhavende middelklasse-romeres grave, hvoraf de fleste levede mellem 125 og 300 e.Kr. I en grav så vi en mosaik, der afbilledede Kristus som en solgud i sin stridsvogn, og næsten lige under højalteret lå en munter hedningsgrav ved navn Flavius Agricola, der havde inskriberet en hyldest til Isis og til smukke kvinders kærlighedssødme.

Kunne man tænke sig noget mere forbløffende neden under Peterkirkens pavelige alter? De ben, der måske kan være apostlen Peters, blev fundet i en niche i nærheden af helgen-graven. I Vatikanet fortæller man, at de, efter at de var blevet undersøgt, blev ført til

pavens private værelser og så overgivet til arkæologerne. Det er kun rygter, sikkert ved man kun, at de siges at være ben af et ældre og fysisk kraftigt menneske, antagelig en mand, og at hovedskallen savnes. "Det forekommer mærkeligt", siger forfatteren til "The Shrine of Peter", "at ingen autoritativ medicinsk analyse af disse ben er blevet offentliggjort i løbet af de fire år, der er gået, siden dette værk udkom."

"Vor rejse ind i fortiden er forbi", erklærede guiden. "Jeg tror, De synes, at vi har set en af Roms vidunderligste seværdigheder."

Fra udkanten af piazzaen betragtede jeg Peterskirken og tænkte på, at jeg i fremtiden altid vil se denne mørke gade under midterskibet og de menneskers grave, der havde levet på apostlenes tid.

Besøg i Vatikanet

Første gang, jeg aflagde besøg hos en embedsmand i Vatikanet, følte jeg mig, som så mange andre sikkert også gør det, overvældet af et sådant besøgs historiske associationer. Den pavelige *curia* er det eneste eksempel på en sådan kontinuitet. I seksten århundreder har den haft sit sæde enten i Lateranet, i Avignon eller i Vatikanet. Lige siden Konstantin den Stores tid har pavedømmet kun haft tre adresser! Thomas Hobbes udtrykker det således: "Pavedømmet er ikke andet end det forsvundne romerske imperiums genfærd, der sidder kronet på dettes grav." Denne erklæring er selvfølgelig ført ud i det ekstreme og må til en vis grad modereres, selv om mange har bemærket ikke blot ligheden mellem den latinske kirke og det romerske imperium, men også brugen af mange af imperiets betegnelser: Diocese, præfektur, vicar, konsistorium og således fremdeles, og når paven udnævner en repræsentant, kaldes han en "legat", ligesom han blev det i Julius Cæsars dage. En af pavedømmets mest bemærkelsesværdige anneksioner er, efter min mening, titlen "pontifex maxcimus".

Overalt i Rom, på arkitraver og fontæner, for ikke at tale om Paul V's inskription tværs over Peterskirken, ser man disse ord, ofte som på en gammelromersk mønt, forkortet til *Pont. Max.*, hvad der kan virke temmelig forvirrende på nogle turister. Jeg hørte engang en skingrende og ugenert kvindestemme hæve sig over Trevis brusen med et "Hvem tror I, denne Max. var - denne Pont. Max., hvis navn man ser overalt?" Pontifex betyder brobygger, og titlen pontifex maximus tildeltes i oldtidens Rom ypperstepræsten på grund af visse ceremonier, der foretoges for at forsones Tiberens ånder og godtgøre dem for opførelsen i længst forsvunden tid af Roms træbro. Julius Cæsar var den første, der tilranede sig titlen og med den gjorde den romerske republik til et enevældigt kejserdømme. Denne titel og magt fulgte kejserne. Det lader til, at denne hedenske titel blev overført til paven omkring 449, på Leo I's tid.

Med disse tanker nærmede jeg mig pavepaladset. Indgangen er gennem bronzedøren under kolonnaden til højre. Her fandt jeg svejtsergarden under kommando af en ældre underofficer, og her var han ikke mere malerisk, men dybt interesseret i enhver, der nærmede sig. Her om nogetsteds er det sted, hvor de, der opgiver deres navne som Attila og Luther, måtte præsentere sig selv, eller hvor enhver, der ønsker at omvende paven, måtte vise sig. Selv om dette synes fantastisk, er det faktisk sket mere end en gang i det 18. århundrede. Den mest determinerede missionær var en skotsk præst, der følte sig overbe-

vist om, at "Babylons skøge" i *Åbenbaringen* var paven, og at det var hans pligt at tage til Rom og omvende paven til presbyterianismen. Det lykkedes ham at komme hen til paven under en ceremoni i Peterskirken, og da han nærmede sig, råbte han med høj stemme: "Åh, du dyr med syv hoveder og ti horn! Du moder til jordens skøger, iført purpur og skarlagen og dækket af guld og ædelstene og perler! Kast guldbægeret fyldt med vederstyggeligheder og din utugts urenheder fra dig."

Svejtsergarden arresterede ham, og han ville være blevet sendt til galejerne, hvis ikke Clemens XIV, der lod til at have været mindre chokeret end alle andre, havde lagt sig imellem. Paven betalte hans rejse til Skotland og erklærede, at han var "ham taknemlig for hans gode hensigter og for at have foretaget så lang en rejse for at udrette noget godt."

Selvfølgelig er svejtsergarden ved bronzedøren altid på vagt efter eventuelle missionærer, og de vogter på en som vrede hvepse, når man går op ad trappen, men når de har konstateret, at man synes harmløs, forvandler de sig til muntre svejtsiske og vinker en videre ind i et modtagelsesværelse til højre for indgangen. Her sidder to ældre lægmænd i sort ved et skrivebord med telefoner. De ringer til den, som man har en aftale med, og melder ham ens ankomst, hvorefter de fortæller en, hvor man skal gå hen. Der er ingen formularer at udfylde, ingen tjenere, man skal følge efter. Man har tværtimod den forbavsende oplevelse at befinde sig i frihed i Vatikanet.

Da jeg havde anmodet om at måtte træffe en australsk monsignore, som jeg havde truffet flere år før, fortalte sekretæren mig, at han ikke mere opholdt sig i Vatikanet, men var blevet biskop et eller andet sted i Afrika. Da han forstod, at jeg så ikke vidste, hvad jeg skulle gøre, foreslog han venligt, at jeg måske kunne se hans efterfølger. Derfor gik jeg kort over St. Damasus' enorme gård i det blændende sollys, medens det eneste menneske, der iagttog mig på lang afstand, var en pavelig gendarm. Jeg kunne ikke lade være med at tænke på, hvor helt anderledes det var ikke mere at være en almindelig turist, men en historisk person - en, der havde et ærinde i Vatikanet!

Jeg hørte en bil skifte gear, da den kørte op ad højen, og kort efter sås den pludselig gennem Cortile dei Pappagallis bue, (jeg gad vidst, hvis papegøjer det var ...), for at dukke op og standse ved porten til pavepaladset til højre. Foran mig rejste en glasveranda sig, hvis nedrullede gardiner beskyttede Rafaels fresker. Et eller andet sted hørtes vand, der dryppede i en murfontæne, uden tvivl fra de samme underjordiske kilder, som St. Damasus havde drænet og ført gennem rør i 366 og lod dette arbejde udføre for at føre vandet til døbefonten i den første Peterskirke.

Gendarmen hævede en hvid bomuldshandske til en napoleonshat og vinkede mig over mod en porthvælving. Her blev jeg vist ind i en elevator, hvori der stod to unge monsignorer, der lige var kommet ud af kollegiet. Netop da lakajer var ved at lukke elevatordøren, kom en kardinal fulgt af sin sekretær ind i bygningen, og da han trådte ind i elevatoren, trykkede to monsignorer sig ind i baggrunden, nøjagtig som to underordnede officerer ville have gjort det i krigsministeriet, hvis elevatoren uventet var blevet betrædt af chefen for den kejserlige generalstab.

Kardinalens knapper og knaphuller var af rød silke, og det var hans skærf også. Han havde stede ud af elevatoren, og hans sekretær ilede efter ham som en alvorlig sort kanin, og

under armen havde han en af disse struttende dokumentmapper, der er så imponerende et træk ved kontinentets forretningsliv. En lakaj stod og ventede på mig. Han førte mig ned ad korridoren og anviste mig plads på en bænk. Jeg havde nu mistet enhver anelse om, hvor jeg var. Jeg følte mig som en, der med bind for øjnene var blevet ført ind i en fæstning, og jeg brændte af nysgerrighed efter at vide, hvor jeg befandt mig. Ville jeg mon forsynde mig mod seksten århundreders etikette, hvis jeg på tåspidserne listede mig hen og kiggede gennem gardinerne? Jeg bestemte mig til at risikere det. Jeg så, at jeg befandt mig højt oppe over Peterskirkens søjlegang og i en ret vinkel med den, næsten på samme niveau som de gigantiske helgener. Jeg kunne se folk gå rundt på taget og stirre ned på piazzaen nedenunder. I baggrunden hævede kuplen sig, og på dens galleri stod flere turister og så ned på Rom og Tiberen og over mod Albanerbjergene.

Jeg nåede tilbage til min bænk i rette tid. Lakajen, der stille dukkede op igen, gjorde dette mærkelige italienske tegn for at vinke, der på ingen måde ligner den hævede engelske pegfinger, men er en stjalen, næsten uhyggelig bevægelse med fingeren på den højre hånd, som kradser man hovedet på en stor, usynlig hund. Jeg fulgte efter ham og traf en ung engelsk monsignore, der for kort tid siden var kommet hertil fra Japan.

Der er ingen indkomstskat i Vatikanet, ingen toldafgifter og ingen valutakontrol. Da jeg gik for at indløse nogle rejsechecks i Vatikanets ultramoderne marmorbank, meddelte kasseren mig yderst høfligt, at jeg kunne få en lidt bedre kurs i Rom, men jeg var så interesseret i denne bank, hvis vigtigste kunder var biskopper og monsignorer, at jeg med glæde gav afkald på nogle få lire. Medens jeg ventede på, at mit pas blev kontrolleret, stillede en aldrende nonne sig op i køen, famlede i folderne på sin sorte kjole, trak en checkbog frem og hævede en sum, som jeg antager dækkede de nødvendige udgifter til husholdningen i hendes kloster. Som alt andet i Vatikanet arbejder banken gnidningsløst, tavst og effektivt.

Ingen aner, hvor rigt Vatikanet er. Det er den eneste stat i verden, der aldrig offentliggør et årsbudget, og de, der har med dets finanser at gøre, er kun ansvarlige overfor paven. Det er imidlertid ingen hemmelighed, at den italienske stat, for at erstatte pavedømmets tab af dets timelige magt ved signeringen af Laterantraktaten i 1929, udbetalte 750 millioner lire i rede penge og en milliard lire i fem procents statsobligationer. Vatikanet skulle derfor være en hel del mere solvent end de fleste stater i vor moderne verden. Det har heller ingen nationalgæld, der udstrækker sine frygtelige fangarme mod de ufødte generationer.

Blandt Vatikanets hovedindkomster er også "Peters Pence", det bidrag til vedligeholdelse af Peters grav, der oprindeligt indførtes i angelsaksernes England. Dette bidrag betales nu af de romersk-katolske menigheder overalt i verden. En anden indtægtskilde er de smukke frimærker, der så hyppigt udsendes af Vatikanet. Der findes næppe den turist, der kommer til Rom, der ikke er fast bestemt på at sende et kort hjem med et Vatikanets frimærker på nedlagt i en af Vatikanets blå postkasser, og man fortalte mig, at gennemsnitsindtægten ved salget af frimærker ligger på ca. 300.000 kroner om året.

Blandt Vatikanstadens overraskelser vil jeg altid huske en imponerende bygning med følgende indskrift over den brede port: *Raedis Pontificum Servandis* - Til opbevaring af de pavelige kareter - tidligere den pavelige vognport, nu en garage. Dørene stod åbne, og i indkørslen holdt pavens sorte turistbil – SCV 1 - en amerikansk vogn i særlig udførelse,

med glastag og kun et tronagtigt sæde bagude. SCV er for øvrigt Vatikanets indregistreringsbogstaver. En stærk lugt af desinficerende midler omgav bilen, og da jeg kastede et blik ind i den, så jeg, at der var blevet anbragt adskillige poser med kamper i bunden.

Der var to eller tre andre biler af ældre årgange, som, til trods for at de næppe blev brugt mere, var smukt holdt, og bag dem så man det betagende syn af pavens kareter og blandt dem den skarlagensrøde og forgyldte gallakaret, der tidligere blev trukket af seks hvide heste. Trinbrættet var en forgyldt, udskåret gruppe, bestående af to fede keruber, der dansede frem med en tiara, som om denne ubekvemme krone var noget muntert, der kunne bruges som præmie ved et maskebal. Fra taget rejste der sig otte guldpinier. Kareten er hævet højt op over jorden ved hjælp af krumme fjedre og må have gynget som en vugge. Dørene åbnes knirkende, og en lille række tæppebelagte trin kan sænkes og foldes tilbage igen. Paven sad på en højtrød og forgyldt trone, og overfor ham sad sommetider to kardinaler. Lige ved hans højre hånd var et lille rum, der kan have indeholdt et breviar eller en snustobaksdåse. Det må have været lettere at se og beundre paven, når dette enorme køretøj langsomt vuggede fremad, end det er i dag, selv om hans bil har glastag.

Kareten blev brugt for sidste gang kun to dage før den *Venti Settembre* i 1870, da Pius IX i fuld pragt kørte af sted for at udføre sin sidste offentlige handling som timelig hersker. Kort før havde han givet et engelsk selskab lov til at genopbygge den gamle marcianske aquadukt og til at genoprette denne gamle vandforsyning til Rom. Dette var gennemført den 18. september 1870, men den fontæne, hvor den officielle indvielse foregik, findes ikke mere.

Den stod tidligere der, hvor jernbanestationen ligger i dag. Paven kørte ned fra Kvirinalet i sin gallakaret, overalt hilst af mængden der råbte "*Papa Re!*", og da han havde drukket et krus vand og lovprist dets renhed, takkede han magistraten, fordi den havde givet aquadukten hans navn – Marcia Pia. To dage senere rykkede Victor Emanuels tropper ind i Rom, og Pius IX blev den "første fange i Vatikanet". Siden den dag er alle staldknægtene, postillonerne og de pragtfulde hvide heste døde og har ikke fået nogen efterfølgere, selv om den gamle karet er lige så god og anvendelig som nogensinde og let kunne rulle hen ad vejen i morgen, om det skulle være.

På væggene rundt om hænger gallaseletøjet, postillonernes og forridernes røde fløjlsadler, hestenes gyldne fjerbuske, de indlagte bidsler og sporer, stålet fint pudset, forgyldningen poleret, læderet indsæbet og vasket. Jeg så gallaseletøjet til pavens hvide muldyr hængende der. Det stammer helt fra *Cavalcataens* dage, da den nyvalgte pave plejede at ride gennem Rom ned ad Via Sacra for at tage Lateranet i besiddelse. Man betragter den slags ting med undren, og for ens indre øje rejser der sig et syn af pragt, festoptog og symbolisme, som man aldrig mere vil få at se i denne verden. De sidste svage spor af en sådan pragtudfoldelse er de store ceremonier i Peterskirken og kroningsfestlighederne i England. Man kan ikke forlade pavens kareter uden at mindes den dag i 1769, da en pave for sidste gang red gennem Rom.

Det var Clemens XIV, der blev valgt til pave i maj 1764, en sund og munter mand på 64, der bestemte sig for at genoplive tidligere tiders festoptog og i fuld pragt ride fra Kvirinalet til Lateranet. Masserne var grådige og utilfredse. De var vrede over at opdage, at fontænerne flød med vand og ikke med vin, som de havde håbet, og uddelingen af 66.000 brød-

mærker var, selv om de var en levende kommentar til tiderne, ingen erstatning for de rede penge, som de havde håbet at se komme flyvende gennem luften. Processionen bevægede sig ned ad Kvirinalhøjen til Piazza dei SS. Apostoli, derefter til Capitol, langs Forum og op ad Via Sacra til Lateranpaladset. Først kom ryttere i højrødt fløjel og guldkniplinger, bærende messinghjelme og løftende gyldne lanser. De ryddede vejen, og bag dem red fire af livgardens officerer, fulgt af hostiens stormester og kardinalernes lakajer og scepterbærere i skarlagensrøde kapper. Så kom, for det tilfælde at paven skulle blive træt af at ride, hans tomme rejsebærestol, *portantina*, dækket af draperier i skarlagens og guld, med ti hvide muldyr mellem stængerne, ledet af staldknægte i røde frakker med foldede hætter. Fire beredne trompetere fulgte i spidsen for en lang række kammerherrer - flere hundrede, alle i skarlagens. Så fulgte overhovederne for fyrstehusene Odelscalchi, Albani, Giustiniani, Mattei, Altamps, Fiano, Cafarelli, Salviati og Anguillara og andre, opvartet af deres pager og tjenestefolk. Så kom en afdeling af svejtsergarden i rustning og med stålhelme og deres store sværd, fulgt af fyrst Colonna, pavetronens fyrsteassistent, i fuld rustning ridende på en spansk hingst. Efter ham fulgte en lang række af kirkens dignitarer og en auditor fra Rotaen, der bar det pavelige kors, derefter endnu flere svejtsergardister og - paven.

Der findes i British Museum et stik, der fremstiller Clemens XIV, som han ved denne mindeværdige lejlighed viste sig for sine undersåtter, og han må sandelig have været et usædvanligt syn. Han red ikke på det traditionelle muldyr, men sad på en sprælsk hvid ridehingst, der var smykket med nikkende kvaster af højrødt og et dækket af højrødt og guld. Et kostbart sadelklæde, stift af guldbroderi, hang næsten helt ned til jorden, men sadlen selv var skjult af en skikkelse, som ved første blik mindede om en korpulent gammel dame. Paven bar den liturgiske klædning, der var lagt op bag ham over hestens kryds, og over den en kniplingsrochet, en stola af guldtråd og en rød cape, kantet med hvidt pelsværk. Hele denne pragt kronedes af en bredskygget præstehat, som han bar over sin kalot. Medens han red fremad uddelende den pavelige velsignelse, gik fireogtyve pager klædt i sølv ved siden af ham, med hvide silkestrømper og hvide fjer i deres små runde huer. Drengene var blevet udvalgt efter deres byrd og skønhed, og hver af dem bar en eller anden genstand, som paven måske kunne få brug for, og blandt dem var der, som det viste sig særdeles forudseende, en ekstra hat, for da Clemens passerede under Septimius Severus' triumfbue, stejlede hans gang, og Hans Hellighed tumlede ned i støvet. Han kom intet til og besteg med en munter spøg igen sin gang.

Anden del af processionen, der var lige så kongelig som den første, omfattede kardinalernes kollegium. De kom ridende to og to i skarlagensrøde kapper med huer på hovedet i stedet for kardinalhatte, og foran dem gik deres tjenere med deres våben på forgylde våbenskjolde. Blandt dem var Henry Stuart, kardinal af York.

Alt, hvad der nu er tilbage af denne pragt, hænger på væggen i den pavelige garage, og det er typisk for Vatikanet, at det stadig er fint og rent. Pavens *portantina* opbevares imidlertid ikke i vognporten, så jeg kunne ikke få den at se. Den anden bærestol *sedia gestatoria* er selvfølgelig velkendt og er stadig i brug, men en tredje, *talamo* er måske ikke så kendt og har ikke været set i flere år. Dette navn, der ganske givet stammer fra *talaris*, et klædningsstykke der nåede til anklerne, er det navn, man giver en ejendommelig konstruktion, som, jeg mener, blev opfundet i det 17. århundrede til *Corpus Christi*, da paven i procession passerede mængden, der tilbad hostien. Da det ville have været umuligt for noget menneske at ligge på knæ så lang tid, tegnede man en lav taburet, *talamo*, hvori paven sad,

medens hans klædning var draperet omkring ham på en sådan måde, at det så ud, som om han knælede.

Hundrede meter eller så fra garagen ligger op mod museets mægtige mure Vatikanets brandstation, der huser brandkorpset, kendt under det interessante navn *Vigiles*, der også var navnet på oldtidens romerske politistyrke, reorganiseret af Augustus og af ham stationeret i alle byens distrikter. De pavelige *Vigiles* har et strømlinet vagtrum med et omstillingsbord, der har forbindelse til hvert eneste hjørne af Vatikanet.

”Hvilket nummer har pavens guldtelefon?”, spurgte jeg.

”Vatikanstaden 101”, var svaret, ”men De vil have svært ved at komme til at tale med Den hellige Fader selv!”

Brandslukningsudstyret, for ikke at tale om pumperne, for vinteroversvømmelserne, der er en stor fare for Mons Vaticanus, kunne ikke være mere effektivt. Hver eftermiddag, når vatikanmuseet er lukket, patruljerer brandmændene i de endeløse gallerier og kigger ind i hver eneste krog. Engang om året, den 17. januar, festdagen for Antonius, hvis fristelser var så stærke, at de var som flammer, og som derfor er skytshelgen for brandmændene, paraderer disse i fuld uniform og overværer messen i S. Anna. Ved middagstid samme dag modtager de i deres festsmykkede kvarter besøg af Vatikanstadens kardinalvikar, som bydes velkommen af stabssergenten. Efter at kardinalen har svaret og er taget bort igen, sætter brandmændene sig til et større festmåltid.

Vatikanets radiostation

På den højeste del af Vatikanets haver er Vatikanets radiostation rejst, og her findes pavens private promenade. Da denne del af højen aldrig har været bebygget eller nivelleret, som så mange af Roms berømte syv høje, har den bevaret sin oprindelige højde. Vatikanradioens master er et af Roms kendetegn. Selv om de måske ikke forskønner landskabet, så værner man sig til dem, og i klostret plejede jeg at se frem til deres afslutningsgnister om aftenen, der var lige så muntre og fornøjelige som stjernen på alfredronningens stav. Den nuværende station er det rekonstruerede sommerpalads, Leo XIII byggede på det højeste sted i haven. Det stråler nu med mange slags marmor og summer af elektriske vibreringer. Ved kuplens fod står Kristi ord til hans disciple i Matthæus-Evangeliet: ”Taler i Lyset, hvad jeg siger jer i Mørket, og prædiker på Tagene, hvad der siges Eder i Øret.”

Den umådelige kraftige vatikanradio sender på 24 kortbølge og 3 mellembølge og på hvert eneste sprog. Dens kaldesignal, Peterskirkens klokker, som efterfølges af en stemme, der siger, ”*Laudetur Jesus Christus*, dette er Vatikanets radio ...” kendes over hele verden. Man omtaler stationen som ”Pavens åndelige kraftstation”.

Jesuitterne er Vatikanets radioeksperter og har ansvaret for stationen.

Der er en af vatikanradioens opgaver, der næppe er videre kendt. Det er statssekretærens rutineudsendelser til den romerske kirkes dignitarer i alle dele af verden. Hver eneste kardinal, pavelig nuncio og apostolisk delegat, der er stationeret i udlandet, har et radioapparat, hvorpå han modtager budskaber fra Vatikanet. Der er bestemte tider, hvor meddelel-

ser og instruktioner kan høres, og det sparer en hel del tid, hvis en kardinal, fx i Sydamerika, på et givet tidspunkt kan stille ind og høre: ”Vi bifalder fuldt ud forslag indeholdt i Deres brev af 7., men foreslår ... etc., etc.” Jeg tvivler på, om der noget andet sted i verden indenfor nogle få hundrede meter findes en så slående kontrast som Vatikanets radio og *Raedis Pontificum Servandis* ...

Det mærkeligste ved den romerske curia er, at når en pave dør, så ophører administrationen. Alle regeringskontorer lammes, indtil den nye pave kalder dem til live igen. Da de fleste paver er gamle mænd, når de bliver valgt, og deres regeringstid sjældent varer længe, skabte de hyppige mellemrum i tidligere tid, navnlig når valget af den nye pave blev udsat i måneder, sommetider endda år, perioder med anarki. Men nu til dags vågner den romerske curia til live igen efter to eller tre uger. Indtil dette sker, overdrages magten kardinalerne.

Paven er den sidste enevældige hersker, og hans rådgivere eller kabinetsministre hentes fra kardinalernes kollegium, der teoretisk tæller halvfjerds, men med årene i nyere tid nærmer sig de to hundrede. Kun en lille del af disse er præfekter eller departementschefer, og disse kendes som curie-kardinaler. Regeringen består af tolv departementer, kaldet kongregationer, hver med en præfekt i spidsen, og denne er altid en kardinal. Paven er selv præfekt for tre kongregationer. Disse tager sig af enhver side af det åndelige liv. Vatikanets retsmaskineri består af tre tribunaler – det ene tager sig af problemer angående synd og samvittighed, det andet er en appelret, og Den hellige romerske Rota minder om en almindelig domstol, selv om dens møder holdes for lukkede døre. Retten består af tre dommere, og verdslige jurister, der har specialiseret sig i den kanoniske lov, er berettiget til at plædere for den. Alle den romersk-katolske verdens ægteskabsproblemer indbringes for denne domstol.

En gruppe på seks departementer kendt som Officier, tager sig af kirkens verdslige affærer. Den vigtigste af disse er Statssekretariatet, og den mest indflydelsesrige af pavens ministre er kardinal-statssekretæren, der er den eneste kardinal, der bor i det apostolske palads og står i daglig personlig forbindelse med paven.

En overordentlig interessant gren af statssekretariatet er Sekretariatet for Udsendelse til Fyrster og Latinske Breve. I gamle dage forfattede dette departement på fuldendt latin de meddelelser, som paven sendte til de regerende monarker. Da der næppe findes nogen monarker i dag, der vil være i stand til at få ret meget ud af en sådan korrespondance, oversætter dette sekretariat alle pavestolens erklæringer til latin. *Acta Apostolicae Sedis*, der er pavestolens officielle organ, skrives udelukkende på latin.

Latin er det sprog, hvorpå alle forelæsninger på Det gregorianske Universitet holdes, og ofte er det også det eneste meddelelsesmiddel mellem teologiske studerende af forskellig nationalitet. Vidunderlige prøver på hverdagslatin kan høres i universitetets korridorer, og selv om monsignore Bacci, som er forfatter af en ordbog fuld af latinske ord til moderne brug, måske ikke ville regne dem for rene nok til at sendes ud til fyrster, ville han i hvert fald ikke misbillige dem. Hans ordbog, der er kommet i tre udgaver, hedder *Lexicon eorum vocabulorum quae difficilius Latine redduntur*.

Mange af kongregationerne og statssekretariatet har et internationalt personale. Der er ikke det europæiske sprog og knap nok noget orientalsk, der ikke tales i Vatikanet. De yngre medlemmer af gejstligheden hentes fra alle dele af verden, og man kan lige så let løbe på en kinesisk monsignore i korridorerne som på en engelsk, spansk eller italiensk.

Monsignorerne møder præcis klokken halvni om morgenen og går halvet. De arbejder ikke om eftermiddagen undtagen ved særlige lejligheder. Det er et mærkeligt syn at se præster og munke stå i kø tidligt om formiddagen med bøger og dokumentmapper under armene, ventende på at "stemple" ved den samme slags mørke egetræsøre, som man finder i alle fabrikker.

Foruden statssekretariatet og andre departementer huser Vatikanet også denne maleriske ærværdige organisation - pavehoffet. Dette er delt i det pavelige huskapel og den pavelige husstand. Kapellet omfatter alle de højere embedsmænd, som man ser under en stor højtidelighed i Peterskirken, disse skikkelser med pibekraver og sabler, og medlemmer af fyrstehuse, der ofte bærer titler, der fortæller om forlængst forældede pligter. Den omfatter også palatinen og svejtsergarden, pavens skriftefader, en jesuit, hans private kapellaner, hans læge, hans kirurg, *scopatori segreti*, bærerne af *sedia gestatoria* og mange andre. På papiret er pavens husholdning enorm, men i virkeligheden, i dette ords sande betydning, består den kun af en kammertjener, to eller tre lakajer og nogle få tyske nonner, der laver pavens måltider og holder hans bolig i orden.

Korridoren fra Vatikanet til Castel S. Angelo

Medens jeg en dag gik rundt i haverne sammen med en officer fra svejtsergarden, kom vi til en række gamle trin, der førte op til den berømte Corridojo di Castello, korridoren som lige siden middelalderen har ført fra Vatikanet til Castel S. Angelo. En underofficer i svejtsergarden har sin bolig ovenfor trappen, og man fortalte mig, at det er vagtens pligt at vogte nøglerne til korridoren, hvorigennem det stadig er muligt at nå til fæstningen.

"Selvfølgelig håber vi, at hvis Den hellige Fader nogensinde skulle bede om nøglerne, vil det kun være af interesse for oldtidsminderne," sagde officeren, "og vi har dem altid parat."

En atmosfære af usandsynlig ælde klæber til sådanne mærkelige forladte steder. De er ikke sat i stand til at modtage gæster, men står nøjagtig som for århundreder siden, som et gammelt kvistværrelse fuldt af skrammel, hvor ingen har været i flere generationer.

Da vi undersøgte denne mærkelige, støvede stump middelalder, kom vi til den aflåsedes port, der førte til korridoren, et sted, der har samme tiltrækning som en hemmelig passage. Øverst oppe er en gang med skydehuller, og korridoren selv er en snæver, hvælvet passage, som knap nok er så bred, at man kan gå to ved siden af hinanden. Den er brolagt med ujævne mursten og oplyses med få meters mellemrum af vinduer, der er hugget ud i de svære mure.

Jeg tænkte på den frygtelige morgen den 6. maj 1527, da Karl V's armeer, hjulpet af den pludselige tåge efter solopgangen, rykkede frem for at angribe Rom. Der var både lutherske tyskere, katolske spaniere, men de var alle ens - brutale lejesoldater, der ikke havde

fået deres sold i flere måneder og tørstede efter bytte. Da de stormede Borgoen, lå Clemens VII, rystet over den skæbne hans politik havde beredt Rom, knælende og bad i Peterskirken. Først var han besluttet på at iføre sig sin højtidelige pavedragt og møde fjenden siddende på sin trone, som Bonifacius VIII havde ventet på Sciarra Colonna to hundrede år før, men da morderne brød ind i hospitalet S. Spirito, og for at jage skræk i befolkningen dræbte alle patienterne, og da de døendes skrig og eksplosionerne af skytset hørtes helt op gennem den overdækkede korridor til Peterskirkens trapper, lod paven sig overtale til at flygte gennem den overdækkede korridor til S. Angelo. "Var han blevet så længe, som det tager at sige tre credoer," skrev et øjenvidne, "ville han være blevet taget til fange."

Slæbende det enorme skarlagensrøde slæb til hans *cappa del papa* efter sig lod den fortvivlede pave sig føre ind i den hvælvede korridor, hvor en kardinal for at hjælpe ham lagde slæbet op over hans arm. Clemens græd, da han gennem vinduerne så de frygtelige scener på gaden nedenunder og på Piazza di San Pietro, hvor svejtsergarden kæmpede til sidste mand.

Vinduerne i korridoren sad så tæt sammen, at en kardinal blev bange for, at paven skulle blive genkendt af hagebøsseskytterne og kastede en kappe over hans hoved og skuldre, og på denne måde blev Clemens VII smuglet ind i fæstningen. Det var under denne berømte kamp, at en kardinal i den frygtelige trængsel af flygtninge blev trampet til døde, en anden blev skubbet gennem et vindue, medens en tredje blev hejst op på fæstningsvoldene i en kurv. Benvenuto Cellini, der tidligere på dagen havde sigtet med sin haglbøsse gennem morgentågen, var en af de mange, der gjorde krav på at have skudt "connétablen af Bourbon".

Roms plyndring af 20.000 tyskere, 14.000 italienere og 6.000 spaniere varede otte dage. Der blev begået usandsynlige grusomheder: Kardinaler blev med bagbundne hænder trukket gennem byen og tilbageholdt for at få løsepenge, en blev båret i en kiste til Capitol og ville være blevet levende begravet, hvis ikke en eller anden havde betalt for hans frigivelse. "Peterskirkens hellige enemærker fik en endnu værre medfærd af katolske spaniere og lombarder," skrev Lanciani, end af saracenerne i 846. Spanierne ransagede alle gravene. De afførte Julius II's lig dets pavelige kjortel, de spillede om byttet og lagde sig for at hvile på de ærværdige altre. De brugte kirkens pokaler af det smukkeste middelalderlige håndarbejde som drikkebægre og svirede sammen med lastefulde kvinder. De opstaldede deres heste i helligdommens korridorer, brugte kostbare manuskripter som strøelse.

Tyskerne var de mest brutale, indtil de havde drukket, så begyndte de at lave løjer og efterlignede, siddende på muldyr og iført pragtfulde kåber og mitraer, med drukken højtidelighed pavehoffets ceremonier. Spanierne udmærkede sig ved grusomhed og italienere ved opfindsomhed. Sammen med paven og 13 kardinaler belejredes 14 svejtsere og 400 italienere i kastellet. Der var ingen forråd, og en enkelt ret æselkød blev forbeholdt paven som delikatess. Nogle børn, der blev grebet i at binde grøntsager fast til snore, for at den udsultede garnison kunne hejse dem op, blev skudt af spanierne, og en stakkels gammel kone, der bragte et par salatblade til paven, blev hængt.

Den ulykkelige pave, der var blevet ramt af gengældelsen for pavedømmets verdslige forsyndelser, for Clemens selv var ikke nogen ond mand, selv om han var vaklende og upålidelig, græd og bad og kapitulerede til sidst. Ædelstenene i den pavelige tiara, som

Benvenuto Cellini havde pillet ud og syet ind i pavens klædning, måtte bruges til at betale de enorme løsepenge. Flere måneder senere lykkedes det paven at forlade Rom, forklædt som handelsgartner. Året derefter fuldendtes hans ydmygelse, da han sluttede venskab med Karl V og satte den kejserlige krone på hans hoved. Kejseren er en af de mænd, man altid forstiller sig som en gammel mand, hvad der måske skyldes Tizians portræt i Prado. Han var imidlertid en grim deformeret ung mand på kun tredive, da hans snedighed udleverede pavedømmet til hans barmhjertighed. Henry VII af England, der var gift med Karls tante, Catherine af Aragonien, troede engang, han var en veg ung mand!

I korridoren til S. Angelo føler man ligesom i Londons Tower, at der aldrig kan være sket noget opmuntrende her.

Fra tiberkajen betragtede jeg ofte det skiftende lys og de skiftende skygger over Castel S. Angelo. Selv om den er medtaget og middelalderlig, så er den stadig i sine egentlige omrids Hadrians grav.

Det var den 10 juli år 130 e.Kr., at den "geniale, lille omflakkende ånd" forlod den store Hadrians legeme og flygtede ind i skyggerne. Kejserens aske opbevarede først i Ciceros villa ved Puteoli og førtes derefter til Rom for at blive anbragt i mausoleet på Tiberens bredder, hvor kejseren tre år før sin død havde begyndt opførelsen af det.

Gravmælet må have lignet en gigantisk bryllupskage, en tidlig forgænger til Victor Emanuels monument. Det var en rundkreds af hvidt marmor med to søjlerækker omkring, og neden under stod der mere end tres statuer. Ovenpå var der tusinder af cypresser, de tynde, mørke *cypressus pyramidalis*, som endnu findes på italienske kirkegårde. De dannede en mægtig kegle, og denne hængende skov vandedes gennem et genialt rørsystem, hvorfra det overflødige vand blev ført gennem bygningen ned i jorden og Tiberen. Hvor træerne nåede et vist punkt, mener nogle, at der var anbragt en kolossal grankogle af bronze, der nu findes i Vatikanets *Giardono della Pigna*, selv om andre mener, at der på toppen var en gylde stridsvogn, hvorpå der stod en statue af Hadrian, der kørte de fire heste.

Kejseren havde selv tegnet denne mærkelige bygning, og den må have virket som en ny og original form af pyramide. Ligesom ved pyramiderne førte en lang, skrå rampe inden i graven op til begravelsesværelset i bygningens hjerte. Nu ser man kun den umådelige murstenskerne, for hver eneste stump marmor er forlængst forsvundet.

I dette mausoleum anbragtes Hadrians, Antonius Pius', Marcus Aurelius' og Septimius Severus' aske

Denne mægtige grav efterfulgte Augustus' runde mausoleum på Tiberens modsatte bred. Det var på Hadrians tid fyldt af cæsarernes aske.

Alle disse gravurner stod sikkert og beskyttet århundrede efter århundrede indtil goternes togt mod rom i det 5. og 6. århundrede. Et af de frygteligste og mest profane øjeblikke kom, da barbarerne forcerede de kejserlige graves bronzeporte og stormede ind i gravmælet for at rive urnerne ud af deres nicher og under deres søgen efter guld spredte cæsarernes aske.

Jeg var forbløffet over Castel S. Angelos størrelse. For at forstå, hvilket mægtigt bygningsværk det er, må man gå vild i de mørke korridorer, ile op ad vindeltrapper og pludselig komme ind i pragtfulde rum, der er lige så fulde af muntre "grotesker" som Vatikanets bibliotek. Man må dukke op i uventede gårde, fyldte med kanonkugler af sten, vandre op og ned ad skildvagternes stier og se de skydeskår, hvorfra Cellini affyrede sit artilleri. Den første genstand, der fangede mit blik, var skakten til en renæssance-elevator. Den blev installeret af pave Leo X ca 1513 for at undgå den anstrengende klatren op til de pavelige værelser i øverste etage. Den blev selvfølgelig drevet ved menneskekraft. Store hold af mænd betjente det indviklet system af håndsving, blokke og trosser og trak således paven og hans kardinaler tomme for tomme op til toppen. Det er en skam, at elevatoren ikke har overlevet. Den var sikkert den smukkeste dekorerede elevator, man nogensinde har set.

Den lange skrå rampe, en del af det oprindelige mausoleum, snor sig rundt og rundt, og til sidst kommer man ind i selve bygningens hjerte til et sted, hvor murene, der engang var dækket af marmor, består af mægtige travertinerblokke, og her var Hadrians urne anbragt. Der findes intet her nu, men på væggen i nærheden har en eller anden haft den rørende ide at anbringe en lille tavle med det berømte *Animula, vagula, blandula*.

Jeg læste disse linier i den næsten mørke korridor og tænkte ikke mere på paver og anti-paver, men på den mere fjerne scene ved Neapels bugt, hvor Hadrian lå for døden. At sjælen er en gæst i legemet, og en dag må forlade dette og fortsætte sin mystiske rejse, det er essensen af hans lille vers, en tanke, som sikkert ingen kristen pater vil kunne fordømme. Det kunne måske være en agnostikers tanke, men ikke en ateists, og det er betagende at træffe den her - den mands sidste spørgsmål, der i sin søgen efter sandheden havde studeret alle trosretninger, deriblandt kristendommen.

Øverst oppe, hvor man ser værelser, der er lige så pragtfulde som nogen i Vatikanet, så jeg et forbløffende syn. Det var Clemens VII's badeværelse. Clemens belejredes i slottet under Roms plyndring i 1527. Hvem ville, når man læser beretninger om plyndringen og om den sultende garnison, have drømt om, at paven havde dette herlige badeværelse opvarmet ved centralvarme takket være cirkulerende varm luft inden for de hule mure, og med varmt og koldt vand, der strømmede ned i et marmorbadekar. Hver eneste tomme af dette smukke romerske værelse, gulv, vægge og loft, er en munter piruet af farvet stuk og minder om kardinal Bibbienas berømte bad i Vatikanet, som Rafael dekorerede med scener, der regnes for så uanstændige, at værelset var muret til i flere århundreder.

Jeg tror, at alle der kender Castel S. Angelo, vil være enige med mig i, at det er en af de mest skrækindjagende bygninger i verden. Man behøver ikke være psykisk eller blot usædvanlig følsom eller fantasifuld for at have fornemmelsen af, at rædsel og lidelser stadig hjemsøger de mørke korridorer. Når man i det svage lys går op ad stentrapperne, ville man ikke blive overrasket ved at høre et rædselsskrig, lige så lidt som det ville overraske en, hvis man ved at åbne en dør stod overfor en scene med mord eller tortur. Der er smukke værelser, hvor man kunne sidde og lytte til musik, medens der nogle få meter borte findes mørke fangehuller. I mindst et af de muntreste værelser er der en falddør, der fører ned til en fængselscelle.

Jeg tænkte på disse frygtelige kvinder fra det 10. århundrede, Theodora, den kvindelige senator, og hendes endnu frygteligere datter, Mariozia, der udnævnte og afsatte paver og, i

henhold til Gibbon, kan have været ansvarlige for middelalderens mystiske skikkelse, pave Johannes, som man påstod var en kvinde. Jeg huskede den store pave Gregor VII, der i S. Angelo måtte søge tilflugt for kejser Henry IV's vrede, da han havde ydmyget ham ved Canossa.

Jeg så det fængsel, hvori Beatrice Cenci sad, inden hun blev henrettet. Selv om moderne videnskab har kastet et nyt lys over denne tragedie, beholder Shelley dog stadig sin magt, og folk foretrækker at tænke på hende som det uskyldige offer for en usigelig slet fader, som hun dræbte for at redde sin ære.

Hun blev henrettet en september morgen på et skafot for enden af broen over for S. Angelo. Da hendes smukke hoved faldt for bødlets økse, krævede romantik og lyrik hende for stedse, og det er som *La bella Cenci*, at hun er blevet ved med at leve i Roms og verdens erindring.

Et andet genfærd, man møder for hvert skridt i dette slot, er Borgia-paven Alexander VI. Man fortæller, at han en dag i Jubelåret 1500 stod på voldene og med blikket fulgte sin elskede datter Lucrezia, der red over Ponte S. Angelo på vej til Lateranet og sine foreskrevne besøg i de store basilikaer. Hun red på en rigt smykket spansk hest, og hendes ægtefælle, Don Alfonso, red ved hendes højre side og en hofdame ved hendes venstre. Bag dem kom kaptajnen for den pavelige livgarde, Rodrigo Borgia, og en eskorte på to hundrede adelsmænd og deres damer. Da hun krydsede broen, fulgte paven, der måske har været en ond mand, men ganske bestemt var en af historiens mest forgudede fædre, hende med øjne, der strømmede over af beundring. Guld var hans livs lidenskab, og han blev stående, indtil hans guldhårede datter var forsvundet ham af syne.

Hvor uventet var det ikke i en af disse store pavelige boliger i slottet at opdage et mægtigt lærred, der forestillede "James III af Englands indtog i Bologna". Det er en skam, at dette maleri ikke er dateret. Jeg mener, at det må være blevet overdraget i de dage, da James blev givet kongelig rang ved pavehoffet, og da man troede, at hannoveranerne ville blive fordrevet, indtil billedet, da dette håb svækkedes og helt døde bort, ligesom andre i vor egen tid blev flyttet op på kvisten, i dette tilfælde til Castel S. Angelo.

Udsigten fra kastellets top er en af de pragtfuldeste i Rom. Mod vest har vi Peterskirken og den lange snære korridor, der fra en af kastellets bastioner fører til Vatikanet, og mod øst ligger hele Rom, med Tiberen, der danner en sløjfe omkring Campus Martius, et syn, man aldrig glemmer.

En aften, da jeg sad og skrev i mit haveværelse, bankedes der ivrigt på vinduet, og præsten, min nabo stod udenfor med en trefod i den ene hånd og sin taske med fotoudstyr i den anden. Hans øjne lyste af ophidselse.

"Skynd Dem og kom!" råbte han. "Der er ikke et øjeblik at spilde! Castel Sant Angelo brænder."

Uden at standse for at overveje, hvad der kunne være sket med den ærværdige og uindtagelige kolos, styrtede jeg ud, og sammen hastede vi gennem haven og gården og ned til tiberkajen. Der så jeg kastellet.

Til ære for en af de utallige kongresser, der altid afholdes i Rom, var kastellet illumineret. Det var omgivet af hundreder af gule ildtunger. En blå projektør var rettet mod St. Michaels skikkelse på toppen, og hele sceneriet, der var så middelalderligt, at jeg havde en følelse af, at det 14. århundrede var vent tilbage, spejledes i Tiberen. De utallige blus kastede et flakkende rødt lys over hele kastellet, der truende og frygtindgydende aftegnede sig mod den mørke himmel. Men på en eller anden måde var det samtidig et muntret syn. Ilden, denne slottes fortærende fjende, var blevet tæmmet og udførte, ligesom en cirkustiger, sine smukke kunster til Roms fornøjelse.

Timer senere vendte jeg tilbage for at betragte S. Angelo. Olieblussene brændte stadig, men hist og her sås et mørkt mellemrum, hvor et var gået ud.

Det pallium, paven sender til nye ærkebiskopper og metropolitter, er århundreder igennem blevet vævet af nonner i Trastevere. Jeg så, at deres kloster faktisk støder op til St. Cecilians kirke. Bygningen er gammel og udstrakt, og man fortalte mig, at den engang havde huset en stor og velhavende benediktinerorden, men nu levede her kun tretten nonner i stor fattigdom.

Hvert år den 21 januar, St. Agnes dag, bæres under afsyngelse af Agnus Dei to lam op til alteret i kirken for St. Agnes på Via Nomentana. De ligger i en lille vidjekurv, smykket med blå bånd. Efter at paven højtideligt har velsignet dem, sendes de til Trastevere, for at nonnerne kan sørge for dem indtil skærtorsdag, hvor de bliver klippet, og af deres uld laves der hvert år omkring 12 pallia.

Det er smalle bånd af hvid uld, på tre fingres bredde, smykket med seks purpurkors. De bæres omkring halsen og over en messehagel på en sådan måde, at den ene ende falder foran og den anden bagpå, hvorved de to sider danner bogstavet Y.

Tidligere blev denne gammeldags klædning kun anvendt af paven, og selv i dag må kun han bære den ved alle lejligheder. Den er meget ældre end den pavelige tiara, og det øjeblik, da paven ved sin kroning ikklædes pallium, er det højtideligste under hele ceremonien. Man kan måske sammenligne det med salvingen ved en verdslig kroning. "Modtag pallium", er de ord der bruges, når den lægges på plads, "til Guds og den berømmelige Jomfrus, hans Moders, og de velsignede apostles, St. Peters og St. Paulus, og Den hellige romerske Kirkes ære." Medens enderne af pallium falder ned over pavens skuldre, bliver han Kristi Hjords Hyrde - det er i hvert fald den fortolkning, senere tider giver denne ceremoni.

De første paver gav dette pallium til biskopper som en æresbevisning. Gregor den Store sendte det første pallium, der blev skænket til nogen i England, til St. Augustine i Canterbury. Nu til dags er det imod forskrifterne, hvis en nyudnævnt biskop fungerer, før han har modtaget pallium, og efter at han har modtaget det, kan han kun bære det ved særlige højtidelige lejligheder, og det begravnes altid sammen med ham.

Efter at nonnerne i Trastevere har vævet de nye pallia, afleverer de dem ikke, som man skulle tro, til Vatikanet, men til subdiakonerne i Lateranet - for sådan er den kristne tradition - der igen afleverer dem til Peterskirkens subdiakoner, der giver dem til kannikerne, der anbringer dem i en guldbeholder under Peterskirkens højalter, nøjagtigt over apost-

lens traditionelle grav. Således sammenblandes flere smukke og ærværdige tanker og traditioner i denne handling. Man tænker på Guds Lam og Den gode Hyrde, der bærer lammet på sine skuldre, og man tænker også på middelalderens pilgrim, der sænkede sit tøj og sine rosenkranse ned, for at de kunne helliggøres ved berøringen med apostlens grav.

Det var en herlig stille morgen uden en sky på himlen, og det var min sidste morgen i Rom. Luften havde denne fløjlsbløde kvalitet, som filtreres den gennem krystal, hvilket ganske givet er Grækenlands gave til Rom. Den kommer efter den første regn og forlener kupler, paladser og templer med en uforglemmelig renhed. Da jeg gik langs Tiberen, så jeg det røde murværk i Hadrians grav spejle sig i flodens gullig-grønne vande, og jeg kunne se facaden af S. Spirito in Sassia og længere borte Peterskirkens kuppel.

Giornellierne eller *girarellierne*, som nogen kalder dem, drejede som sædvanlig rundt. Det er givet den mest lade form for fiskeri, man nogensinde har udtænkt. Net, der ligner vindmøller, stikker frem fra både, der ligger fortøjet ved bredden, og disse drejer rundt i strømmen. Antagelig sidder fiskeren og venter et eller andet sted inden for synsvidde, og hvis en fisk fanges i disse anordninger, styrter han frem og kaster sig over dem, inden hans *giornelli* giver den tilbage til Tiberen, men ved utallige lejligheder har jeg, når jeg iagttog disse net, set dem blive ved at dreje optimistisk rundt, og altid var de tomme.

Den næste morgen, da flyvemaskinen hævede sig op i luften, så jeg et øjeblik Rom ligge lysende i en ny dags solskin. Jeg så ned på den by, hvor jeg havde lært så meget - men man siger aldrig farvel til Rom.